APULEJEVA PRIČA

AMOR I PSIHE.

PROTUMAČIO

Dr. MILIVOJ ŠREPEL.

U ZAGREBU
KNJIŽARA DIONIČKE TISKARE
1890.

APULEJEVA PRIČA

AMOR I PSIHE.

PROTUMAČIO

Dr. MILIVOJ ŠREPEL.

U ZAGREBU
KNJIŽARA DIONIČKE TISKARE
1890.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

I.

Čuvenu je priču o „Amoru i Psihi“ zabilježio stari latinski pisac Apulej. To je bilo pod kraj II. vijeka poslije Kr.

Apulej je bez sumnje najznatniji pisac rimski za Antoninâ. Bio je Afričanin, rodom iz Madaure. Naobrazio se u Kartagi, a usavršio u Ateni. Neko je vrijeme putovao po Istoku i po Grčkoj. U Rimu je dugo živio kao odvjetnik, izučivši dobro latinski jezik. Kasnije je putovao Afrikom kao retor na način grčkih sofistâ. Bio je darovit i mnogostruko naobražen. No sa svojom silnom imaginacijom i s afričkom sklonošću spram fantastičnosti Apulej zauzima posebno mjesto u rimskoj književnosti. Bio je govornik, filozof, retor i pjesnik, napisao je svu silu djela u grčkom i u latinskom jeziku, ističući svagdje svoju živu i originalnu ličnost. Život mu bijaše pun dogadjajâ, pa se sve to odrazilo i u njegovu književnom radu.

Od šest sačuvanih radnja njegovih najznamenitije je i najtipnije po pisca djelo „Metamorfoze“ ili „Zlatni magarac“ (u 11 knjiga). To je roman u duhu miletskih ljubavnih pripovijesti, ali ga je Apulej procijedio fantastičnim elementima. Glavnoga junaka u romanu, nekoga mladića Lucija, pretvorila je tesalijska čarobnica zbog njegove raskalašenosti u magarca, ali tako, da je sačuvao čovječju svijest. Zadobivši nakon mnogih dogadjaja opet

ljudsko obličje, pripovijeda ovaj mladić s mnogo humora, što je vidio u ljudskom životu, dok je bio magarcem, te prikazuje žarkim bojama razvraćene običaje, gluposti i predsude svoga vijeka. U ovom fantastično-satiričnom romanu povodio se Apulej po svoj prilici za Lukijanovim djelom Λούκιος ἢ ὄνος (Lukije ili magarac). Ipak je Apulej mnogo bez sumnje sam dodao, poimence jo upleo mnogo raznih pripovijesti, medju koje ide i krasna priča o Amoru i Psihi (l. 4, 28—6, 24). Jezgra je ovoj priči, kako ćemo kasnije vidjeti, indoevropska, ali je dakako u Apuleja od prostonarodnoga sloga znatno poodmakla i spojila se s filozofijskom alegorijom o duši. (Friedländer, Sittengesch. Roms 1[6], 535).

Gradja je „Metamorfozâ“ veoma prijala talentu Apulijevu. On je mogao podati maha svojoj fantastičnoj ćudi. Pisac ne poznaje mjere u kićenju riječi, u obilju sinonimâ, u igri frazâ, u upotrebljavanju neobičnih i starih riječi. Antitezama, aliteracijama, metaforama upravo su prenatrpane „Metamorfoze“, te im je bila svrha, da razdražuju čitatelja. Apulejev slog prelazi običnu predaju riječî, gramatike i retorike, pa je najživlji primjer afričke latinske dikcije.

Zanimljivo je, da nema starih umjetnina, koje bi bile osnovane upravo na Apulejevu pričanju. Klasična je umjetnost prezirala gradju iz pučkih pričâ. A kad ju je Apulej uveo u književnost, bila je likovna umjetnost već gotovo na umoru. Produktivna je snaga umjetnosti klonula. Umjetnost je još samo životarila kao sluškinja raskošnosti, te se najpače bavila rezanjem kamenja i kovinâ.

Renesanca je pokazala, koliko zgodnih motiva imade u priči o „Amoru i Psihi“, kako ju je obradio Apulej. Kad je zora klasičnih nauka ponovno svanula u Italiji i stara umjetnost doživjela novu slavu, stali su se pomnije čitati Apulejevi spisi, poimence Metamorfoze. Apuleja su

neki više cijenili nego Cicerona. Već g. 1516. prevede Boiardo „Zlatnoga magarca“ na talijanski. A vide mu se tragovi i u njegovu epu „Orlando innamorato“. U to doba upoznade se Rafael s pričom o „Amoru i Psihi“, te je upotrebi za gradju svojih glasovitih freska u vili Agostina Chigija, koja se sada zove „Villa Farnesina“, u Rimu. To je jamačno najznatnija radnja posljednjih njegovih godina (1518—20).

Ovdje se studija starih motiva, plemeniti oblik Grkâ spojio na divan način sa umbrijskom čistotom, firentinskom dražesti i dubokim osjećanjem nove klasične epohe. Rafael je Apulejevu priču slobodno preradio, kao što je preradjen helenizam u renesanci. Renesanca nije poput starine prezirala priče, pa tako postade ova priča svečanom pjesmom, a četiri njene glavne osobe (Venera, Psihe, Amor i Jupiter) postaše divne dramatične figure.

Poslije Rafaela likovna je umjetnost u sva vremena, osobito u Rimu potaknuta genijalnim ciklom Rafaelovih freska, s više ili manje sreće, obradjivala priču o Psihi. U slikariji su osobito Francuzi sve do najnovijega vremena rado crpli iz ovoga vrela. U kipariji su najpače rezbari Cinquecenta mnogo upotrebljavali motive ove priče. A poznato je, da je još u početku ovoga vijeka upravo u toj gradji bilo u Rimu plemenita natjecanja izmedju nježnoga Canove i klasičnoga Thorwaldsena. (Zinzow, Psyche u. Eros, p. XIX.)

Ne treba istom spominjati, da se Apulejevoj priči nalazi tragovâ i u poeziji modernih naroda. „Metamorfoze“ su se mnogo prevodile. Poimence priču o „Amoru i Psihi“ mnogi su književnici preradjivali u raznim književnim oblicima. (Zinzow o. c. XIX—XXI.)

Priču smo Apulejevu o „Amoru i Psihi“ preveli po kritičnom izdanju Otona Jahna (Apulei Psyche et Cupido, rec. et em. O. I. Editio tertia. Lipsiae 1883), a nastojali

*

smo, da bude prijevod što vjerniji. Kadikad se ipak nije mogla sačuvati prebujna dikcija samoga izvornika. Apulej nazivlje ljubavnika Psihina Kupidom, ali smo ipak pridržali običnije njegovo ime Amor, kako ga kadikad i sam Apulej nazivlje (n. p. VI, 10.)

Evo Apulejeve priče:

II.

U nekom gradu bijahu kralj i kraljica. Oni su imali na broj tri kćeri neobične ljepote. No za starije, premda bijahu preumiljata obličja, ipak se činilo, da se mogu proslaviti ljudskim hvalama; ali ljepota najmladje bješe tako osobita, tako divna, da se nije mogla ni izraziti ni dovoljno proslaviti s nedostatka ljudskoga govora. Dapače mnogi od gradjanâ i nebrojeni došljaci, koje je glas o ovoj osobitoj pojavi često onamo sabirao, zablenuti od čuda nepristupačne ljepote, pa primičući k ušima svojima desnicu i prislanjajući kažiprst o uzdignuti palac, nju baš kao božicu Veneru poštovahu svetim klanjanjem. I već se po bližnjim gradovima i okolnim krajevima raširio glas, da boginja, koju je rodila modra dubina morska i rosa pjenastih valova, boravi usred društva ljudskoga, pokazavši već na mahove milost svoga božanstva, ili da je opet po novom izboju nebeskih kapi ne more, nego zemlja drugu Veneru u djevičanskom cvatu iznijela. Ova misao počne rasti neizmjerno od dana do dana, ovaj glas raširivši se prijedje već najbliže otoke i veći dio zemlje i premnoge pokrajine. Već su se stjecali amo mnogi ljudi prevaljujući daleke putove kopnom i morem, da vide slavni uzor vijeka. Nitko na Paf, nitko na Knid, dapače ni na Citeru nije plovio, da gleda božicu Veneru. Svetišta se božičina mimohode, hramovi se nagrdjuju, uzglavnice se gaze, obredi se zanemaruju, kipovi su neovjenčani i pusti oltari okaljani hladnim pepelom. Onoj se djevojci

mole, u čovječjem liku poštuje se božanstvo tolike boginje; kad jutrom izadje djevojka, žrtvama i gozbama umilostivljava se božanstvo nenazočne Venere, i već joj se mnogobrojni ljudi, dok prolazi ulicama, mole spletenim i razasutim cvijećem.

Ovaj neumjereni prijenos božanskih časti na poštovanje smrtne djevojke silno raspali gnjev u prave Venere, te ona ne mogući savladati zlovolje, tresući glavom i grozeći se gorim počne ovako sa sobom govoriti: „Evo ja starinska roditeljica svemira, evo početni izvor počelâ, evo svega svijeta dobrotvorka Venera, moram sa smrtnom djevojkom dijeliti čast svoga veličanstva, i tako se moje ime, u nebu posvećeno, pogani zemaljskim gnjusom! Doista ću dočekati oskvrnuće uzajmičnoga štovanja zajedničkom pomirbom božanstva i moj će lik nositi smrtna djevojka. Zalud me je onaj pastir, čiju je pravednost i vjeru priznao veliki Jupiter, zbog osobite ljepote više cijenio od tolikih boginjâ. Ali ne će ona, tko god bila, tako se radujući posvojiti moje časti: već ću učiniti, da joj bude žao te nedozvoljene ljepote“. I zovne odmah svoga dječaka, onoga krilatoga i prilično nesmotrenoga, koji svojim zlim ponašanjem prkosi javnomu poretku, ognjima i strjelicama oboružan noću kroz tudje kuće prelijeće i svima kvari brakove, a tolike zločine počinja nekažnjeno i baš ništa dobra ne radi. Njega, premda je od prirodjene smjelosti drzak, stane povrh toga i riječima podbadati i odvede ga u onaj grad, pa mu javno pokaže Psihu (ovim se na ime imenom nazivaše djevojka), i ispripovjedivši mu svu povjest o utakmici ljepote, uzdišući i bjesneći od ljutine reče: „Zaklinjem te vezom materinske ljubavi, slatkim ranama tvoje strjelice, medenim žarima toga plamena, priskrbi svojoj roditeljici osvetu, ali potpunu, te strogo kazni prkosnu ljepotu, voljan, da se to jedino i samo to prije svega izvrši: ta djevojka neka plane naj-

žešćom ljubavlju k najnižemu čovjeku, komu je sudbina oduzela i čast i očinstvo i samo zdravlje, i k tako bijednu, da u svemu svijetu ne bi mogao naći sebi jednaka u bijedi svojoj." Tako rekavši i žarkim cjelovima dugo i strasno izljubivši sina, podje na bližnje obale mora, što natrag teče, te ružičastim potplatima prešavši najvišu pjenu blistavih valova evo se već spusti u dubinu morsku u vedrom vrtlogu; i što je istom počela željeti, odmah joj, kao da je prije naložila, bez otege izvršuje morsko podaništvo. Nazočne su Nerejeve kćeri pjevajući u zboru i kuštravi Portun s modrikastom bradom i Salacija teška s puno ribâ u krilu i mali upravljač delfina Palemon. Već kojekuda morem skaču čete Tritona, ovaj nježno trubi zvučnom ljušturom, onaj svilenim pokrivalom prkosi žaru neprijatnoga sunca, jedan nosi gospodarici pred očima zrcalo, a drugi plivaju oko dvopregnih kola. Takva vojska prati Veneru, kad polazi k Oceanu.

Medjutim Psihe sa svojom, sebi očevidnom, ljepotom ne dobiva nikakva ploda svoje dike. Svi je gledaju, svi je hvale, ali niko, ni kralj ni kraljević, ni bar tko iz puka ne približava se kao prosac želeći, da se njom ženi. Dive se istina božanskomu liku, ali joj se svi dive kao kipu, što ga je vještak izdjelao. Odavna su se obje starije sestre, kojima umjerene ljepote nijesu ljudi iznosili na glas, zaručile sa kraljevskim proscima i već polučile sretan pir; a Psihe djevica udovica sjedi doma i oplakuje pustu svoju samoću, bolna tijela, a ranjene duše, te mrzi na svoju ljepotu, kolikogod je svim pucima omiljela. Zato jadni otac prenesretne kćeri posumnjavši o mržnji nebeskoj i bojeći se gnjeva višnjih upita prastaro proročište Miletskoga boga, pa posvetivši božanstvu molitve i žrtve zamoli za djevojku neljubljenu svadbu i muža. Ali Apolon, premda je Grk i Jonjanin, zbog osnivača Milesije odgovori ovako latinskim proročanstvom:

Postavi djevojku sad na vrhunac visokog briega,
  Podaj joj napravu svu pogrebnog vjenčanja ti.
Al se ne nadaj zetu od čovječje rodjenu krvi:
  No će ti zetom bit divlji i pomaman zmaj;
Koji no progoni sve po zraku krilima leteć,
  Ognjem i mačem on u propast navraća sve:
Njeg' se i Jupiter boji, od njega strepe božanstva,
  Rieke i Stišku noć goni u veliki strah.

Kralj, nekoč blažen, čuvši poruku svetoga proricanja mrznovoljast i tužan podje natrag doma i svojoj ženi rastumači naloge nesretnoga proročanstva. Više su dana tugovali, plakali, naricali. Ali već navaljuje grozni svršetak zlokobnoga proročanstva: već se pripravlja nesretnoj djevojci oprema pogrebnoga pira, već utrnjuje svjetlo zublje od pepela crne čadje, i zvuk svadbene frule mijenja se u tužni lidijski napjev, a vesela pjesma Himenejeva završuje se turobnim lelekom, i djevojka udavača briše suze upravo svojim svadbenim velom. Tako je i sav grad oplakivao tužnu sudbinu ojadjene kuće, te odmah zbog opće žalosti bi prema tome odredjena sudostaja. Ali nužda, da se pokori nebeskim nalozima, pozivaše bijednu Psihu na odredjenu kaznu. Pošto se dakle s najvećom tugom svrši svečanost pogrebnoga pira, uz pratnju svega naroda vode je kao živa mrtvaca, i zaplakana Psihe prati — ne pir, nego pogreb svoj. Pa dok tužni roditelji, tolikim zlom udareni, otežu izvršiti kleto djelo, stane ih sama njihova kći hrabriti ovakvim riječima: „Što mučite nesretnu svoju starost dugim plačem? Što umarate neprestanim jaukom svoj duh, koji je većma moj? Što nagrdjujete zaludnim suzama lica meni častna? Što razdirete u svojim očima i moj vid? Što čupate sjedine? Što o grudi, što o sveta vimena udarate? To su vam krasne nagrade moje izvrsne ljepote. Prekasno to osjećate smrtnim udarcem klete zavisti ošinuti. Dok su vas plemena i narodi slavili božanskim častima, dok su me u jedan glas nazi-

vali novom Venerom, tada vam bješe tugovati, tada plakati, tada oplakivati me, kao da sam već upropaštena. Već osjećam, već vidim, da sam jedino zbog imena Venerina nastradala. Vodite me i postavite me na pećinu, kojoj me je proročanstvo obreklo. Žuri mi se dovršiti taj pir, žuri mi se vidjeti toga svog plemenitog muža. Što oklijevam? što ga zaustavljam, kad dolazi, koji se rodio na propast svemu svijetu?'

Tako rekavši djevica ušuti i čvrstim već korakom umiješa se u sprovod naroda, koji ju je pratio. Podju k označenoj pećini visoke gore, na njenu najvišem vrhuncu postave djevojku, pa je svi ostave, te ondje svojim suzama ugase svadbene zublje, kojima su joj svijetlili, i puste ih, pak oborene glave krenu se na put kući. A jadni roditelji njezini, tolikim porazom umoreni, sakriju se u tminu zatvorene kuće i podadu se neprestanoj noći. Psihu pak, koja je strepila i drhtala i na samom vršku pećine plakala, ponese polako blagi vjetric nježno uzbibana Zefira, dok su joj ovamo onamo lepršali skutovi i nadulo joj se krilo, svojim mirnim daškom malo po malo niz obronak uzvisite litice i spuštenu nježno položi u naručje cvatućega busena podno u dolini.

Psihe na mekim i obraslim mjestima, upravo na logu rosne trave ugodno počivajući, pošto joj se stišala tolika oluja duše, slatko zaspa. I već oporavljena dostatnim snom podigne se opet mirne duše. Ona ugleda lug posut vitkim i visokim drvećem, a usred luga opazi bistro vrelo ko staklo sjajne vode. Pokraj istoka vrela kraljevska je kuća, sazdana ne čovječjim rukama, nego božanskim umijećem. Čim unidješ, odmah ćeš znati, da gledaš ugledan stan kojega god boga. Jer visoke stropove od citra i bjelokosti pomnjivo izdubene podupiru zlatni stupovi, sve su stijene pokrivene srebrnom vajarskom radnjom, koja očima došljakovim prikazuje zvjerad i šćetinavo stado. Upravo

je divan čovjek velike umjetnosti, dapače polubog ili baš bog, koji je toliko srebro finoćom velike umjetnosti podivljačio. Pa i podovi sa dragim kamenjem, na komadiće sasječenim, razlučuju se u raznobojne vrsti slikarstva. Sretni su i presretni u istinu oni, koji gaze po draguljima i biserju! I ostali su dijelovi na daleko i široko razredjene kuće nad svaku cijenu bogati, i svi zidovi ukrućeni zlatnim grudama svijetle se svojim sjajem, da kuća sáma sebi tvori dan, ma da i sunce ne će; tako sijevaju ložnice, tako portici, tako i kupaonice. Isto tako ostalo odgovara veličanstvu kuće, da se to zapravo pričinja nebeskom palačom, uredjenom velikomu Jupiteru za općenje s ljudima.

Psihe, zamamljena nasladom takovih mjesta, stupi bliže i malo pouzdanija prekorači prag, do skora primamljivana čeznućem za prekrasnom prikazom stane se diviti pojedinostima i na drugoj strani zgradâ opazi spremišta sazdana uzvišenom umjetnošću i natrpana velikim blagom. Ništa nije, čega nema ondje. Ali pored ostaloga čuda tolikoga bogatstva bijaše osobito čudno, što nikakva veriga, nikakva brava, nikakav čuvar nije čuvao toga blaga svega svijeta. Dok je ona to s najvećom nasladom promatrala, oglasi joj se neki bestjelesan glas i reče: „Što se panjiš, gospodarice, s tolikoga blaga? Ovo je sve tvoje. Zato podji u ložnicu, odmori se na logu od umora i po volji zadji u kupalište. Mi, kojima čuješ glasove, tvoje sluškinje, revno ćemo te služiti, niti će ti se, kad okrijepiš tijelo, uskratiti kraljevska gozba“.

Psihe osjeti blaženstvo božanske brižljivosti i opomene, slušajući bestjelesne glasove, i najprije se snom, a onda kupelji okrijepi od umora. Opazivši odmah blizu poluokruglo sjedalo, a pokraj njega napravu za jelo, pomisli da bi to bilo zgodno za njenu oporav, pa drage volje sjedne. Odmah joj se namjeste nektarska vina i obilati

podnosi raznih jela bez ičije posluge, već samo dahom rek bi dotjerani. Nikoga ne mogaše ipak vidjeti, nego samo čujaše riječi, koje su dopirale, i imadijaše samo glasove za sluškinje. Poslije obilate gozbe neko je unišao i nevidjen zapjevao, a drugi udarao u citaru, koja se takodjer nije vidjela. Tad joj dopre do ušiju skupni glas skladne množine, pa premda ne bijaše vidjeti nikoga od ljudi, opet je bilo očito, da je zbor. Poslije zabavâ ponukana večerju podje Psihe leći. Već kasno u noć dodje do njenih ušiju neki mekan glas. Tada bojeći se za svoje djevičanstvo kod tolike samoće stane se i bojati i strepiti, a kakova se zla tim više straši, jer ga ne poznaje. Tada nadodje nepoznat muž, legne u postelju i učini Psihu svojom ženom, a prije nego svane, naglo ga nestane. Odmah glasovi stojeći pred ložnicom uzmu njegovati novovjenčanicu. Tako je to bivalo dugo vremena. Pa kako je u prirodi, novost joj neprestanim običajem umili nasladu, i zvuk nepoznatoga glasa bijaše joj utjeha od samoće.

Medjutim roditelji njezini od neprestana tugovanja i žalosti starahu, i kad se glas dalje raširi, one starije sestre saznadu sve i naglo tužne i žalosne ostave kuću, pa žurno pohite k svojim roditeljima, da ih vide i s njima se porazgovore. One noći ovako reće svojoj Psihi muž (jer ga ona i rukama i ušima osjećaše, sa svim tim da ga očima nije vidjela): „Psihe, preslatka i draga ženo, bijesna sudbina grozi ti se zlokobnom pogibli, na to treba da s pomnijom opreznošću pripaziš. Tvoje na ime sestre uzrujane glasom o tvojoj smrti i trag tvoj tražeći odmah će stupiti na tu pećinu, pa ako možda čuješ kakvo naricanje, ne odgovaraj, dapače se nimalo ne osvrći; inače ćeš meni prirediti najtežu bol, a sebi najveću pogubu“.

Ona pristane i obeća raditi po želji muževljoj. No čim je njega nestalo zajedno s noću, jadnica vas dan probavi u suzama i jaukanju, ponavljajući, da je tekar

sada sasvim propala, budući da je zatvorena stražom lijepoga zatvora, i lišena razgovora s ljudima, te budući da ne smije podati spasonosnu pomoć sestrama svojim, koje za njom tuguju, dapače ni vidjeti ih. Neokrijepljena ni kupelju, ni hranom, ni ma kakvom okrepom, grozno plačući podje spavati. Do mala nešto ranije legne muž na log i zagrlivši nju, koja je još uvijek plakala, ovako je upita: „Zar si mi to obećavala, moja Psihe? Što još mogu ja, tvoj muž, od tebe očekivati? čemu li se nadati? I danju i noću, dapače i u zagrljajima neprestano se kinjiš. Sad radi, kako hoćeš, i slušaj svoj duh, koji traži pogibli! Samo se sjeti moje ozbiljne opomene, kad se staneš prekasno kajati.“ Tada ona molbama i grozeći mu se, da će mu umrijeti, navali na muža, nek pristane na njene želje: da vidi sestre, da im tugu ublaži, i da se s njima glavom porazgovori. Tada on usliša molbe svoje mlade, i pored toga dozvoli, da ih nadari, kojim god hoće darom od zlata ili draguljem. Ali je ponovno opomene i više puta zastraši, da pogubnim savjetom sestara nagovorena nikada ne ispituje, kakav je lik njena muža, i da se opakom ljubopitnošću ne sunovrati s tolike visine sreće; niti će poslije toga dočekati njegova zagrljaja. Ona se zahvali mužu i već veselija reče: „Prije bi sto puta umrla, nego da budem bez toga tvoga zagrljaja. Jer te ljubim i žarko milujem, ko god bio, kao svoju dušu, pa te i od Amora više cijenim. No još to mojim molbama, prosim te, udijeli, i onomu svomu sluzi Zefiru naloži, neka mi sličnim prijevozom amo donese sestre.“

I cjelujući ga zavodnim cjelovima i uplećući nježne riječi još mu polaska ovako: „Moj medeni, moj mužu, tvoje Psihe slatka dušo!“ Silom i moći venerskoga šapta budući svladan, protiv svoje volje popusti muž i obeća sve učiniti; pa jer se primicala zora, nestane ga iz ženinih ruku.

Njezine su sestre medjutim istražile pećinu i ono mjesto, na kojem je bila ostavljena Psihe, pak naglo pohite onamo, i ondje grozno plakahu i udarahu se o prsi, da je od njihova neprestanog jauka kamenje i grebenje odbijalo jednak glas. Već su nesretnu sestru po njenu imenu zazivale, kad se tužni zvuk pronicava glasa spusti niz obronke, te Psihe besvjesno i dršćući pohrli iz kuće i rekne: „Što se zalud ubijate bijednim lelekom? Koju oplakujete, ovdje sam. Okanite se turobnih glasova, i dugotrajnim suzama nakvašene obraze najzad osušite, jer već možete zagrliti onu, koju oplakivaste.“ Tad zovne Zefira i opomene ga na nalog mužev. Ne časeći on posluša zapovijest i odmah preblagim daškom u neškodljivoj vožnji donese sestre. Tad se one stanu izmedju se grliti i naglo ljubiti, a prigušene suze po svojem pravu poteku — izmamljene radošću. „Ali, reče, unidjite veselo pod naš krov i k našemu Laru, i sa svojom Psihom okrijepite ojadjene duše.“ Tako rekavši pokaže im najveća čuda zlatne kuće i njihovim ušima mnogobrojnu četu sluškinjâ, pa ih krasno okrijepi prelijepom kupelju i sjajem nečovječanskoga stola, da su one upravo presićene izobilnom množinom božanskoga blaga već usred srca osjećale zavist. Najzad jedna od njih stane neprestano točno i izvjedljivo ispitivati, tko je gospodar ovih nebeskih stvari, tko li je i kakav li je njezin muž. No Psihe ipak ni na kakav način ne prekrši onoga naloga niti ga ne odade iz skrovišta svoga srca, nego smjesta izmisli, da je to neki krasan i zgodan mladić, kome pahuljice brade istom zasjenjuju obraze, no najviše da se bavi u lovu — u polju i u gori; pa da kojom pogrješkom razgovora u napredak ne odade tajne osnove, nadari ih izdjelanim zlatom i dragim nakitom, i odmah ih predade pozvanu Zefiru, da ih natrag odnese.

Odmah poslije toga vrle sestre vraćajući se kući i već govoreći gorčinom žarke zavisti mnogo su medju sobom razgovarale i bučale. Tad će najzad jedna: „Evo slijepe i bijesne i nepravedne sudbine! Zar ti se to svidjelo, da mi od istih roditelja rodjene podnosimo različitu kob? pa da mi, koje smo starije, dane tudjim muževima kao sluškinje, protjerane i iz kuće i iz same domovine, živimo daleko od roditeljâ kao prognanice, a ona najmladja, koju je iza dosadne već trudnoće posljednji porodjaj izmetnuo, da je zadobila toliko blago i boga za muža, ona, koja i ne umije pravo upotrebljavati toliko obilje bogatstva? Vidjela si, sestro, koliki su i kakvi su nakiti u kući, kakva odijela sjaju, kakvi dragulji sijevaju, koliko se zlato osim toga gazi na sve strane. Pa ako još ima tako krasna muža, kako tvrdi, nikoja žena ne živi sada sretnija u svem svijetu; te ako potraje navika i ojača strast, možda će je muž-bog učiniti i — boginjom. Tako je, Herkula mi, tako se ponašaše i vladaše. Već visoko gleda i boginjom se osjeća žena, koja ima glasove za sluškinje i dapače vjetrovima zapovijeda. A ja nesretna dobila sam najprije muža — starijega od svoga oca, a onda ćelavijega od buče i sitnijega od kakova dječaka, koji straži svu kuću zatvorenu prijevornicama i verigama“.

Tad prihvati druga: „I ja moram podnositi muža, koji je iskrivljen i boluje od ulogâ, i s toga prerijetko mari za moju ljubav; ponajviše mu svinute i ukrućene prste tarem, smrdljivim oblozima, gnjusnim krpama i odurnim mazalima prljim ove svoje nježne ruke, te ne priličim uslužnoj ženi, nego vršim naporni posao ljekarice. Pa ti, sestro, čini se, da ćeš strpljivo ili pravije ropski to podnositi (slobodno ću ti na ime izreći, što mislim). No ja ne mogu više trpjeti tako blaženu sreću, koja je zapala nevrijednicu. Tä opomeni se, kako je oholo, kako drzovito postupala s nama, i kako je samim hvastanjem

neumjerena pokazivanja očitovala svoj naduti duh, i od tolikoga bogatstva nerado nam dobacila neznatne darove, pa stezana našom nazočnošću odmah naložila nas protjerati, ispuhnuti i izviždati. Niti sam žena, niti više dišem, ako je ne sunovratim s tolike sreće! Pa ako je i tebe, kako je pravo, zapekla naša uvreda, obje ćemo zamisliti valjanu osnovu. A to, što podnosimo, ne kazujmo ni svojim roditeljima ni komu drugomu, dapače mi ne znamo ništa ni o njezinu životu. Dosta je, što smo same vidjele, što nam je bilo nepoćudno vidjeti, a nekmo li da roditeljima i svemu narodu razglasimo tako sretnu njezinu slavu. Pa i nijesu sretni, kojima za bogatstvo nitko ne zna. Znat će ona, da imade ne sluškinje, nego starije sestre. A sada podjimo k muževima, i krenimo opet u svoje siromašne, ali čiste kuće, pa najzad pomnije razmislivši ojačane se povratimo, da kaznimo oholost". Ova se zla odluka objema zlobnim sestrama pričini dobrom, i sakrivši sve one tako skupocjene darove razriješe kosu, i kao da tuguju, stanu se razdirati i ponavljati hinjeni lelek. Pa tako upravo nanovo ranivši bol roditeljima naglo ih ostave, i kipeći od bjesnoće pohite svojim kućama, — zločinačku varku, dapače ubistvo snujući protiv nevine sestre.

Medjutim Psihu njezin muž, koga ne poznavaše, u svojem noćnom razgovoru ovako opomene: „Vidiš li, kakvom te pogibli napastuje sudbina iz daleka? Pa ne budeš li iz daleka pomno pazila, doskora će se iz bliza oboriti. Nevjerne one vučice velikim osnovama spremaju ti klete zasjede, najpače pak hoće da te nagovore, da saznaš moje lice, kojega — kako sam ti često rekao — ne ćeš gledati, ako ga sagledaš. S toga dakle ako opet dodju one zle vještice oboružane štetnim namjerama (a doći će, znadem), ne zapredaj s njima podnipošto razgovora, i ako ne uzmogneš to podnijeti zbog prirodjene iskrenosti i nješ-

nosti svoga srca, bar o mužu nemoj ništa slušati ni odgovarati. Jer ćemo i svoju obitelj doskora povećati, tâ nam već utroba nosi dječaka, — božanskoga, ako šutnjom obaviješ naše tajne, a smrtnoga, ako ih razglasiš". Psihe s ovoga glasa zasjaje, te tješeći se božanskim odvjetkom, stane povladjivati, ponositi se slavom budućega zaloga i radovati se dostojanstvu materinskoga imena. Bojazljivo broji, kako dani rastu, a mjeseci izlaze. Ali već one kuge i gadne srde plovljahu k njoj sikćući zmijskim otrovom i hiteći s bezbožnom hitrinom. Tada opet časoviti muž opomene svoju Psihu: „Posljednji dan i skrajnji dogadjaj i neprijatni spol i dušmanska krv već su se latili oružja i krenuli tabor i uredili bojni red i zatrubili u bojnu trubu. Već tvoje klete sestre golim mačem navaljuju na tvoj vrat. Vaj, kakove nas nevolje tište, preslatka Psihe! Smiluj se na se i na nas, pa savjesnom uzdržaljivošću kuću, muža, sebe i to naše čedance spasi od nesretne propasti, koja nam prijeti. Onih zlikovačkih žena, koje ne smiješ nazivati sestrama zbog pogubne njihove mržnje i okaljanih krvnih sveza, nemoj ni gledati ni slušati, kad budu poput Sirenâ provirujući sa pećine napunjale kamenje smrtonosnim glasovima". Na to će Psihe, prekidajući govor plačnim jecanjem: „Već si odavna, što znadem, omjerio dokaze mojoj vjeri i mučaljivosti, pak ti se ne će sada tim više utvrditi stalnost moje duše. Samo ti našemu Zefiru opet zapovjedi, da bude na posluh, ali namjesto tvojega svetog lika, koji mi je uskraćen, daj mi bar pogled mojih sestara. Tako ti tvojih poput cimeta mirisnih i na sve strane spuštenih vlasi, tako ti nježnih i punih i mojima sličnih obraza, tako ti grudiju ne znam kojim žarom zagrijanih, — bar ću u tom mališu upoznati tvoje lice, — umoljen pobožnom molbom mojom, koja te bojazljivo molim, obazri se na plod našega zagrljaja i duh tebi odane Psihe okrijepi veseljem. Pa ne ću više ništa ispitivati o tvojem

licu, ništa mi više ne smeta, dapače ni noćna tmina: držim te, moja luči". Ovim riječima i nježnim ogrljajima začaran i tarući joj suze svojim vlasima, muž obeća sve i odmah preteče zoru novoga dana.

Obje sestre u urotničkoj svezi ne pohodivši ni roditeljâ pravac od ladjâ na vrat na nos pohite k onoj pećini i ne čekajući, dok dodje vjetar, koji bi ih nosio, smjelom nesmotrenošću skoče u nizinu. No Zefir pamteći kraljev nalog, premda preko volje, pothvati ih krilom lahornoga zraka i metne ih na tlo. A one ne časeći časa odmah brzim korakom provale u kuću i zagrlivši svoj plijen stanu joj — samo po imenu — sestre lagati i krijući veselim licem silu duboko sakrivene varke počnu joj ovako laskati: „Psihe, nijesi ti više mala kao prije, nego si već sáma majka! Koliko dobra misliš, da nam nosiš u toj torbici! Kolikim ćeš veseljem svu našu kuću razveseliti! o sretnih nas, koje će prva njega zlatnoga dječarca veseliti! Bude li odgovarao ljepoti roditeljâ, kako treba, rodit će se upravo Amor." Tako hineći naklonost malo po malo ušuljaju se sestri u srce. Ona ih odmah, da otpočinu od puta, posjeda na stolice i okrijepi parnim vrelima kupališta, te ih u prekrasnom trikliniju počasti onim divnim i dobrim jelima i paštetama. Zapovjedi, da se citara oglasi: i zazuji; da se jave trube: i zatrubi; da zapjevaju zborovi: i zapjevaju. To sve, a da nikoga nije bilo, sladjanom glazbom nasladjivaše slušaoce. Ali ipak nije se zloća kletih žena umirila, ni ovom medenom slatkoćom pjevanja neublažena, nego navraćajući razgovor na odredjeno pûto varke potajno počnu propitkivati, kakav joj je muž i odakle je rodom, i kakvu lozu vuče. Tada ona u svojoj prevelikoj iskrenosti zaboravi na predjašnji govor, pa izmisli novu laž i reče, da je njezin muž iz najbliže pokrajine, da se bavi velikom trgovinom, da je već u sredini vijeka, i da ga amo tamo probijaju sjedine. I ne zatežući nimalo u

tom razgovoru opet ih krasnim darovima obdari i vjetrovitim kolima predade.

No dok su se mirnim dahom Zefirovim uzdignute vraćale kući, ovako su se medju sobom nadmetale: „Što da kažemo, sestro, o toj nezgrapnoj laži one budale? Tada je bio istom mladić, koga je probila laka brada, a sad je usred vijeka prosjed sjajnim sjedinama. Tko je to, koga razmak malena vremena preobrazi nenadanom starošću? Ništa ne ćeš drugo naći, moja sestro, nego da ta opaka žena ili izmišlja laži ili ne poznaje lika svoga muža. Bilo štogod istina od obojega, što prije valja ju protjerati od toga blaga. Ako obličja svoga muža ne poznaje, jamačno se udala za boga i ona nam boga nosi pod srcem od njegova zagrljaja. No ako se ona prozove — ne bilo toga! — majkom božanskoga sina, odmah ću se objesiti o svezano uže. Medjutim vratimo se k svojim roditeljima i k početku ovoga razgovora upletimo što skladnije varke.“

Tako raspaljene, preko volje pozdraviše roditelje i probdješe noć, pa izgubivši se u zoru odlete na pećinu i onda s pomoću običnoga vjetra naglo slete i istiskujući silom suze iz očiju stanu ovom varkom dozivati djevojku: „Ti si sretna i ne poznajući tolikoga zla, blažena sjediš i ne mariš za svoju pogibao, a nas, koje od budne brige za tvoje dobro ne spavamo, jadno muče tvoje nevolje. Za stalno smo naime saznale i budući dašto družice tvoje u boli i nevolji, ne možemo ti tajiti, da s tobom ob noć potajno boravi zmija, pužući mnogim kolutima, s vratom krvavim od pogubna otrova i zijevajući dubokim ždrijelom. Sad se opomeni proročanstva Pitijina, koje ti je proreklo, da ti je odredjeno poći za divlju zvijer. Mnogi seljaci i, koji u okolini love, i premnogi susjedi vidjeli su ga u veče, gdje se vraća s paše i pliva u plićinama bližnje rijeke. Svi tvrde, da te ne će dugo toviti

umiljatom uslugom užitaka, nego čim dozori puni plod u utrobi tvojoj, da će te s debljim plodom tvojim proždrijeti. Na to treba da se sad riješiš, hoćeš li da pristaneš uz sestre za tvoj dragi život zabrinute i uklonivši se smrti da s nama živiš sigurna od pogibli, ili da se zakopaš u utrobu bijesne zvijeri. Ako li ti godi zvučna samoća ovoga sela ili ništetni i pogubni sastanci potajne Venere i zagrljaji otrovne zmije, mi zdušne sestre bar učinismo svoju." Tada nesretnu Psihu, kako je bila prostodušna i nježna srca, uhvati strah od tako tužnih riječi: izvan svijesti sasvim zaboravi na opomene muževe i na svoja obećanja, pa se strmoglavi u bezdan nesreće, dršćući i od bezkrvne boje blijeda, prekidajući riječi prigušenim im glasom ovako šapne: „Vi doista, drage sestre, kako bijaše pravo, ostajete u dužnosti svoje zdušnosti; u istinu oni, koji vam tako tvrde, čini mi se, da ne izmišljaju laži. Jer ja nikada ne vidjeh lica svojega muža, i nimalo ne znam, odakle je, nego samo slušajući mu noćne glasove podnosim muža nepoznata lika, koji bježi od svjetla, i opravdano se slažem s vama, što no velite pravo, da je nekakva zvijer. On me na ime uvijek silno odvraća od svojih pogleda i grozi mi se velikim zlom, budem li željna znati njegovo lice. A sad ako možete svojoj sestri u pogibli podati koju spasonosnu pripomoć, pomozite mi; inače buduća vaša nebriga oslabljuje mi dobročinstva predjašnje vaše skrbi."

Tako opake žene našavši otkriveno srce sestrino već otvorenih vrata i napustivši zaklonište skrovite pletke, presvoje golim mačevima varke plašljive misli prostodušne djevojke. Najzad reče jedna: „Budući da nas krvna sveza sili, da za tvoj spas ne predamo ni od koje pogibli, pokazat ćemo ti dugo i dugo smišljani put, koji te vodi k spasenju. Oštru i još dobro nabrušenu britvu u onom dijelu loga, na kojem običavaš ležati, potajno sakrij i

umjetnu svjetiljku napunjenu uljem, koja sjaje jasnim svjetlom, pokrij kakvim pokrovcem zatvorena lonca, i svu tu napravu najopreznije zataji, pa kad on puzavim korakom uzadje na log i zaokupljen prvosnom stane duboko disati, sadji s loga i bosonoga, tihi korak po malo zaustavljajući, oslobodi od straže slijepe tmine svjetiljku i s pomoću svjetla uhvati zgodu za svoje slavno djelo, pa visoko digni desnicu i smjelo onim dvobridnim oružjem a što žešćim zamahom prereži pogubnu zmiju izmed šije i glave. A i mi ćemo ti biti u pomoć, pa čim njegovom smrću sebe spaseš, mi ćemo te bojazljivo čekati, pa onda s tobom brže bolje sve to blago odnijeti i tebe, čovječju ženu, s čovjekom združiti u željenu braku.“ Takim žarom riječî raspaljeno upravo bukne srce sestrino; a one je odmah ostave mnogo se bojeći posljedice takova zla, i odnesene običnom silom krilatoga daha na onu pećinu, odanle naglo nagnu u bijeg, pa odmah uljezu u ladje i odu.

A Psihe ostavljena sama, osim što su je progonile neprijateljske srde, koleba se od tuge u duši poput mora, te premda je bila stalno odlučila i tvrdo naumila, ipak već primičući ruke k djelu još nestalna u odluci zapinje i razdiru je mnoga čuvstva njene nesreće. Žuri se i odgadja · usudjuje se i prèdâ; očajava, ljuti se, pa što je najviše, u istom tijelu mrzi na zvijer, i ljubi muža. Ipak kad je večer već prelazila u noć, brže bolje uredi pripremu za kleto djelo. Bijaše noć i dodje muž, te odmah iza prvih zagrljaja zaspi dubokim snom. Tad Psihe, inače i tijelom i duhom slaba, ipak potpomagana bjesnoćom sudbine skupi snagu, iznese svjetiljku i uzme britvu, te rek bi promijeni spol. No čim su pridonesenim svjetlom tajne loga zasjale, opazi najblažu i najsladju zvijer od sve zvjeradi, upravo onoga krasnog Amora, gdje lijepo spava, pa ugledavši njega i svjetlo u svjetiljci razveseljeno zasine i odsije-

vaše britva bezbožnoga šiljka. No Psihe zastrašena tolikim prizorom i bez svijesti, uvelo blijeda od umora i dršćući, pane na koljena i htjede zatisnuti mač, ali — u svoje grudi. A to bi bila i za cijelo učinila, da joj nije orudje, bojeći se tolikoga zločina, iz drhtavih ruku palo. Ona bijaše već izmorena i polumrtva, no dok je češće promatrala ljepotu božanskoga lica, duh joj se oporavi. Opazi bujnu kosu zlatne glave punu ambrozije, kao mlijeko bijeli vrat i po grimiznim obrazima uvojke vlasî pristalo savite, jedni gdje vise sprijeda, a drugi straga, od kojih je tako silni sjaj odsijevao, da se gubilo svjetlo svjetiljke. Na plećima krilatoga boga bijele se vlažna krila poput blistava cvijeta, i premda su krila počivala, skrajnja nježna i raskošna perca dršćući nemirno poigravahu. U ostalom bijaše tijelo glatko i prekrasno, te ne bi žalila Venera, da ga je rodila. Pred nogama loga ležahu luk, tobolac i strjelica, velikoga boga milostivo oružje. Dok je to nezasitnim duhom Psihe izvjedljivo pretraživala i promatrala, pa se čudila oružju svoga muža, uzme jednu strjelicu iz tobolca, i okušavajući palcem fini vršak jačim se dodirom dublje ubode u prst još uvijek drhtavi, tako da su po svoj koži pale male kaplje ružičaste krvi. Tako neznalice Psihu osvoji trajna ljubav k Amoru.

Tada sve više i više goreći čeznućem za Amorom, nadvije se nad njega i žarko ga cjelujući dugim, vrelim i naglim poljupcima, bojaše se, da ne bi premalo spavao. I dok je tolikom nasladom potresena kolebala se u ranjenoj duši, ona svjetiljka, — bilo od gadne nevjere, bilo od pakosne zlobe, bilo da je sama željela takvoga se tijela dotaći i rek bi poljubiti, — s vrha plamena svoga štrcne kaplju vrelog ulja bogu na desno rame. Jao, drzovita i nesmotrena svjetiljko i rdjava potporo ljubavi, ti osmudjuješ samoga gospodara svega ognja, premda te je prvi iznašao kakav ljubavnik, da duže može i noću uživati

svoje želje. Ožeženi bog skoči, i vidjevši ružnu nevjeru, odmah ga ispred očiju i iz ruku nesretne žene tiho nestane. Odmah, kad je ustao, pograbi ga Psihe objema rukama za desnu nogu, i dok se visoko dizao, jadno je visjela o njemu i pratila ga kroz oblake viseći s kraja, al najzad umorena pane na tlo.

Ipak je bog ljubavnik ne ostavi ležati na tlu, nego doleti na bližnji čempres i s njegova visokog vrška tako joj reče teško potresen: „Ja, lakovjerna Psihe, zaboravih na naloge svoje roditeljke Venere, koja mi je zapovjedila, da te raspalim ljubavlju k bijednu i neznatnu čovjeku, pa da te žrtvujem prostačkoj ženidbi, — te sam ti sâm radje došao za ljubavnika. No znadem, to sam radio lakomišljeno, i ja, onaj slavni strijelac, sâm sebe ranih svojim oružjem i tebe učinih svojom ženom, da ti se dašto pričinim zvijerju i da moju glavu gvoždjem sasiječeš! Često sam te svjetovao, da se toga uvijek čuvaš, na to sam te dobrostivo opominjao. No one tvoje vrle savjetnice tako pogubne majstorije odmah će mi to platiti, a tebe ću kazniti samo svojim bijegom“. To doreče i krilima se trgne u vis.

A Psihe oborena na tlu i, koliko mogaše, gledajući uzlet mužev, razdiraše dušu ljutim naricanjem.

No čim je muž poletio krilima i visoko se izgubio, strmoglavi se Psihe s obale bližnje rijeke. Ali dobra rijeka, dakako u čast boga, koji dapače i vode znade raspaliti, bojeći se za se, odmah ju neškodljivim valom iznese na travu pokraj cvatuće obale. Slučajno je tada Pan, seoski bog, sjedio pokraj izbreška rijeke, grleći Jeku, gorsku boginju, i učeći je svakojake glasove otpijevati; a blizu obale pustopašice su poskakivale koze i brstile vodno bilje. Jarčji bog ranjenu i iznemoglu Psihu milosrdno pozove k sebi, znajući za njezinu nesreću, i stane je miriti ovako blagim riječima: „Krasna momo, ja sam doduše seljak

i pastir, ali sam hvala poodmakloj starosti iskusan mnogim iskustvom. Ako pravo nagadjam, što doista pametni ljudi smatraju božanskim nadahnućem, po tvojem nestalnom i često posrtljivom koraku, po prevelikoj bljedoći tijela i po neprestanom uzdisanju, a najpače po tvojim zaplakanim očima, ti boluješ od prevelike ljubavi. Čuj me dakle: Nemoj se opet ubijati strmoglavom, ni kojim drugim načinom silovite smrti. Okani se plača i mani se tuge, pa radje molitvama poštuj Amora, najvećega medju bogovima, i zavrijedi ga blagim posluhom, jer je nježan i krasan mladić."

Tako reče bog-pastir, ali Psihe ne odvrati ništa, nego samo pomolivši se božanstvu, krene na put. Kad je mnogo puta sustalim korakom prevalila, nepoznatom nekom stazom pod kraj dana stigne u neki grad, u kojem je kraljevao muž jedne njezine sestre. Saznavši to zaželi Psihe, da se sestri javi, da je ovdje; doskora bi uvedena, i kad su se uzajmice izgrlile, na pitanje sestrino, zašto dolazi, odgovori ovako: „Sjećaš se vašega savjeta, kojim ste me nagovorile, da zvijer, koja je sa mnom počivala pod lažnim imenom muža, dvobridnom britvom ubijem prije, nego me jadnu proždrljivim ždrijelom proguta. No čim sam, kako smo se pravo dogovorile, ugledala njegovo lice s pomoću svjetla, opazim divan i upravo božanski prizor samoga sina boginje Venere, velim ti, samog Amora u blagom snu. I dok se potresena groznim prizorom takova dobra, i uzbunjena prevelikom snagom raskoši, nisam mogla slasti naužiti, zlim slučajem svjetiljka pusti žarkoga ulja na njegovo rame. Od ove se boli on odmah trgne od sna, pa kad me opazi oboružanu gvoždjem i ognjem, reče: „Zbog toga opakog nedjela odmah se udalji od moga loga i budi sama svoja, a ja ću se oženiti tvojom sestrom" — i izreče ime, kojim se ti zoveš — „sklopivši zakonitu ženidbu". I on odmah naloži Zefiru, da

me iznese preko medjâ njegova doma.“ Još nije dovršila Psihe govora, a sestra podstreknuta žalcima bijesne pohote i crne zavisti, prevari muža smjesta smišljenom lažju, kao da je nešto čula o smrti roditeljâ, i odmah u ladju, pa naglo pohiti k onoj pećini, i premda je drugi vjetar duvao, ipak čeznući od slijepe nade reče: „Primi me, Amore, za ženu sebe dostojnu, a ti, Zefire, prihvati gospodaricu“, pak strmoglavce skoči. Ipak nije mogla stići na ono mjesto, pa ni mrtva. Jer na kršnom kamenju razbivši i razmrvivši udove, i odmah razdrobivši utrobu, kako je i zavrijedila, pogibe, da bude hrana pticama i zvjeradi. A nije docnila kazna ni drugoj. Psihe na ime lutajući dodje u drugi grad, u kojem je na jednaki način boravila druga sestra. I ona isto tako zavedena sestrinom varkom i otimljući se o sestrin kleto uništeni brak, pohrli na pećinu i sličnom smrću zaglavi.

Medjutim dok je Psihe obilazila narode tražeći Amora, on je, bolujući od rane, koju mu je zadala svjetiljka, ležao baš u ložnici materinoj i uzdisao. Tada ona prebijela ptica galeb, koja krilima pliva na morskim valovima, naglo uroni u duboko skrovište morsko. Ondje stane kod Venere, koja se kupala i plivala, i javi joj, da je njezin sin ožežen i da jadikujući od velike boli rane leži u pogibli za život; te da se o svoj Venerinoj obitelji po svim narodima čuju kojekakvi glasovi i razne psovke, što ste se vi — reče — udaljili, i to on u goru na ljubakanje, a ti u morsku kupelj, pa zato nema nikakve naslade, ni ljubavi, ni šale, nego je sve surovo, prostačko i strašno, nema pirova u ljudî, ni prijateljstva u drugovâ, ni ljubavi u djece, nego je svuda gadna razbludnost i ružno ogavje nečistih sveza. Tako je ona govorljiva i previše gorljiva ptica ževkala Veneri u uši, dirajući u čast njezina sina.

Tad Venera silno ljutita odmah klikne: „Dakle taj

dobri sin već imade neku ljubovcu? Reci der mi, ti, koja me jedina vjerno služiš, ime one, koja je zavela nejakoga i nezreloga dječaka, bila ona iz kola Nimfâ ili iz broja Horâ ili iz zbora Muzâ ili iz družbe mojih Gracijâ." A brbljava ptica ne zašuti nego reče: „Ne znam, gospodarice; mislim, da žarko ljubi djevojku (ako se dobro sjećam, zove se po imenu Psihe)". Tad planuvši silno vikne Venera: „Ako on doista ljubi Psihu, nuzljubu moje ljepote, takmicu moga imena, — još i to — mene je držao za svodilju, koja ga je uputila, da upozna onu djevojku".

Tako vrišteći brzo izroni iz mora i odmah pohrli u svoju zlatnu ložnicu, te našavši, kako bješe čula, bolna dječaka, već sa vratâ vikne što jače: „Je li to dično i pristojno za naš rod i za tvoje dobro poštenje, da ti najprije gaziš naloge svoje roditeljke, dapače gospodarice, i ne mučiš moje neprijateljice niskom ljubavlju, nego dapače ti, dječak u toj dobi, grliš je svojim nedopuštenim i nezrelim zagrljajima, da svoju neprijateljicu podnosim još kao snahu? No ti, vragolane, zavodniče, nevoljo, dakako misliš, da si samo ti plemenit, i da ja više ne mogu zbog starosti zanositi. Znadi dakle, da ću roditi drugoga sina, mnogo boljega od tebe; dapače da većma osjetiš sramotu, posinit ću koga od svojih robova i dati mu takova krila i plamen i luk, pa i strjelice, i sve svoje pokućstvo, koje ti nisam dala za tu svrhu. Ništa ti na ime nije dano od dobara tvoga oca za tu opremu. Ti si na zlo upućen od najranije mladosti: ti imaš krute ruke, te si svoje predje toliko puta bez poštovanja njima udario, pače i svoju majku, da, mene samu, ubojico, svaki dan raskrivaš, pa si me češće pogodio i prezireš me dašto kao udovicu, a ne bojiš se ni očuha svoga, onoga hrabrog i velikog bojnika. Zašto ne bi? ta ti njemu običavaš češće dovoditi djevojke za inoče na moj strah. No ja ću

se već pobrinuti, da ti bude žao te igre i da osjetiš tu ljutu i gorku ženidbu. — No sad izvrgnuta smijehu što da uradim? kamo li da podjem? na koji način da obuzdam toga guštera? Da tražim pomoć u svoje neprijateljice Treznoće, koju sam češće uvrijedila upravo zbog njegove raskalašenosti? Ja se zgražam od razgovora s prostom i blatnom ženom; pa ipak ne smijem prezreti utjehu osvete, ma otkud došla. Nju mi valja svakako upotrebiti, i nijednu drugu, da oštro kazni toga nestaška, isprazni mu tobolac, oduzme strjelice, popusti luk, ugasi zublju, dapače i njegovo tijelo da obuzda ljućim lijekovima. Tad ću vjerovati, da je zadovoljeno mojoj nepravdi, kad odreže njegovu kosu, koju sam ovim svojim rukama često gladila u njihovu zlatnome sjaju, i podsiječe krila, koja sam na svojem krilu nektarom kvasila."

Tako rekavši provali napolje ljuta i bijesna, koliko se Venera može srditi. Njoj se odmah pridruže Cerera i Junona, i vidjevši, da je naljućena, upitaju je, zašto namrčenim obrvama sprečava toliku ljepotu blistavih očiju? A ona im odgovori: „Zgodno mi dolazite, da mojemu ražarenomu srcu ispunite želju. Molim vas, potražite mi svim svojim silama onu bjegunicu i skitalicu Psihu. Tä jamačno znate za sramotni pogovor o mojem domu i za djela moga nevrijednog sina." Tada one ne znajući. šta se dogodilo, stanu ovako blažiti bijesnu srdžbu Venerinu: „Što je takovo, gospodarice, sakrivio tvoj sin, da se živim duhom protiviš njegovim nasladama, i onu, koju on ljubi, ti nastojiš upropastiti. Koliko mu je u tom, molimo te, krivnje, ako se je rado smiješio pristaloj djevojci? ili ne znaš, da je muškarac i mladić, ili si već zaboravila, koliko mu je godina? ili ti se čini uvijek dječakom, što je vazda dražestan? Zar ćeš ti, kao majka i osim toga razborita žena, uvijek ljubopitno ispitivati ljubavne igre svoga sina, i u njega

prekoravati raskošje i ljubav, te svoje umijeće i svoju slast kazniti u svoga krasnog sina? Tko će pak od bogova, tko li će od ljudi podnositi, da ti na sve strane prosipaš medju ljudima strasti, dok ljuto ugušuješ ljubav u svojoj kući i zatvaraš javni stan ženskih pogrješaka." Tako one bojeći se strjelicâ ljubavnom obranom laskahu Amoru, premda nije bio nazočan. No Venera razljućena, što se šaljivo postupa s njenim nepravdama, okrene se od njih i hrlim korakom podje k moru.

Medju tim je Psihe kojekuda lutala, te danju i noću nemirno tražila muža, i tim življe želeći njega ljutita ublažiti, i ako ne ženskim laskama ukrotiti, a ono bar poniznim molbama umilostiviti. I opazivši nekakav hram na vrhuncu visoka brijega reče: „Tko zna, ne boravi li ondje moj gospodar?" i upravi onamo svoj korak, koji je već neprestanim naporima iznemogao, ali ga poticaše nada i želja. Prevalivši neumorno više grebene već se sasvim približi k pulvinarima. Ondje opazi žitne klase na kupu i druge savite u vijence, i ječmene vlati. Bilo je i srpova i sva sila žetelačkih sprava, ali je sve ležalo naokolo, bezbrižno ispremiješano i porazbacano, kako obično rade radnici za ljetne zapare. Psihe ovo sve pomno razdijeli, razmjesti napose i pravo uredi, misleći, da ne smije hramove i obrede nijednoga boga zanemarivati, nego moliti dobrostivo milosrdje u sviju.

Dok je Psihe brižno i revno nastojala oko toga, zaustavi je blaga Cerera i odmah izdaleka vikne: „Aj, nesretna Psihe! po svemu svijetu bjesneći Venera traži s uzrujanom revnošću tvoj trag, pa ti sprema najoštriju kaznu i smišlja osvetu svom snagom svoga božanstva. A ti se brineš sada za moje stvari i misliš na nešto drugo, nego na svoj spas?" Tad joj Psihe obujmi noge i obilatim suzama okvasi stope božičine, pa onda otare svojim kosama tlo i stane mnogostrukim molbama mo-

liti u nje milost: „Zaklinjem te tom tvojom plodonosnom desnicom, radosnim obredima žetve, tajnim svetinjama škrinje i krilatim kolima tvojih poslušnih zmajeva i brazdama Sikulske grude i kolima, koja ugrabiše Proserpinu, i zemljom, koja ju je zadržala, i polaskom Proserpininim na tamni pir i povratkom tvoje kćeri, kad je našasta uz svjetlo zubaljâ, i ostalim, što mûkom krije svetište atičke Eleuze, pomozi jadnoj duši Psihe, koja pred tobom kleči. Dopusti, da se medju tom naslagom klasja bar nekoliko dana sakrijem, dok se bijesna srdžba tolike boginje s vremenom ne umiri ili bar moje sile dugim naporom izmučene odmorom ne oporave". Cerera joj odgovori: „Tvoje me plačne molbe diraju, pa bih ti željela pomoći, ali ne mogu vrijedjati svoju rodjaku, s kojom me veže staro prijateljstvo, a uza to dobru ženu. Zato izadji iz mojega doma odmah, i budi zadovoljna, što te nisam zadržala ni zatvorila."

Psihe odbita protiv svoje nade i dvostrukom tugom presvojena, nastavljajući natrag put opazi u donekle jasnom lugu bližnje doline hram velikom vještinom sagradjen. Budući da nije htjela propustiti ni sumnjiv put bolje nade, nego zamoliti pomoć u kojegagod boga, približi se k posvećenim vratima. Ona ugleda drage darove i haljine zlatom izvezene, obješene o granje drveća i o dovratke hrama, koji sa zahvalnošću za dobročinstvo nošahu ime božice, kojoj su bili posvećeni. Tada kleknuvši i obuhvativši rukama topli oltar utre najprije suze i ovako se počne moliti: „Sestro i ženo velikoga Jupitera, ili ti boravila u starim hramovima na Samu, koji se kao nosilac hvasta tvojim porodom, djetinjim vriskanjem i dojidbom tvojom; ili pohadjala sveta sjedišta visoke Kartage, koja te štuje kao djevicu, koju lav u kolima vozi prema nebu; ili štitila čuvene zidine Argivacâ pokraj obalâ Inaha, koji te se već sjeća kao vjerenice Gromovnikove i kraljice boginjâ;

koju kao Zigiju poštuje vas istok a kao Lucinu zazivlje sav zapad: budi mi u mojoj najvećoj bijedi Junona Sospita i mene tolikim podnesenim naporima izmučenu oslobodi od strahovite pogibli, koja mi prijeti. Što ja znam, ti običavaš drage volje pomagati trudnim ženama u pogibli.“ Dok joj se ona ovako molila, odmah joj se Junona prikaže u velebnom dostojanstvu svoga božanstva i reče joj: „Kako bih rado, vjere mi, svoju volju prilagodila tvojim molbama! Ali mi poštenje ne dopušta raditi protiv volje Venere, moje snahe, koju sam uvijek ljubila kao kćerku. Pa mi krate i zakoni, koji zabranjuju primati tudje sluge bjegunce preko volje gospodarâ.“

Prestrašena i ovim brodolomom svoje sreće i ne mogući više naći krilatoga muža, izgubi Psihe svu nadu u spas i stane sama sobom ovako razmišljati: „Koja još druga pomoć može biti mojim nevoljama, kad mi nisu mogle koristiti privole božicâ, premda su to htjele? Pa kamo da upravim korak, zapletena u tolike zamke? Pod kojim krovom, ili čak kojom tminom sakrivena da umaknem neuklonivim očima velike Venere? Zašto dakle ne poprimiš najzad muškarački duh i odrješito ne odbaciš tašte nade, te se dragovoljno ne predaš svojoj gospodarici, i bar kasnom poniznošću ne ublažiš njenih bijesnih provala? Tko bi znao, hoćeš li onoga, koga dugo tražiš, i naći ondje u kući majčinoj?“ Tako spremna na sumnjiv posluh, dapače na sigurnu propast počne sa sobom smišljati početak buduće molitve.

A Venera odrekavši se potrage na zemlji podje u nebo. Zapovjedi spremiti kola, koja joj je zlatar Vulkan pomnom vještinom revno izgladio i prije braka poklonio za svadbeni dar, neobična po izradbi turpije i bogata gubitkom samoga izrezanog zlata. Od mnogih golubica, koje se oko gospodaričine ložnice gnijezde, izadju četiri bijele, pa veselim korakom podju okrećući šarene vratove

pod draguljasti jaram i primivši gospodaricu radosno polete. Vrapci prateći božičina kola raduju se uz bučno živkanje, i ostale ptice, koje slatko pjevaju, medenim pjesmama umiljato odjekujući javljaju dolazak božičin. Razilaze se oblaci, otvara se nebo kćeri i najviši eter s veseljem dočeka boginju. A ne boji se pjevačka družba velike Venere ni orlova na putu ni grabežljivih jastrebova. Tad se odmah uputi Venera kraljevskoj kuli Jupiterovoj, i s ponosnom molbom zatraži potrebnu joj uslugu Merkurija, milozvučnoga boga. A ne usprotivi joj se tamna obrva Jupiterova.

Tada kličući od radosti i praćena Merkurijem sadje Venera s neba i reče mu zabrinuto ove riječi: „Brate Arkadjanine, za cijelo znadeš, da tvoja sestra nije nikada ništa uradila bez pomoći Merkurijeve, a jamačno te nije mimoišlo, koliko već vremena ne mogu, da nadjem sakritu sluškinju. Nije dakle druge, nego da ti javno proglasiš nagradu potrage. Daj dakle požuri moj nalog i očito označi znakove, po kojima se može djevojka prepoznati, da se ne uzmogne ispričavati neznanjem, ako se tko ogriješi krivnjom nedopuštene pritaje“. I ujedno mu dade knjižicu, u kojoj je bilo ime Psihino i ostalo. Poslije toga odmah ostavi dom. Merkurije ju posluša, i na sve strane obilazeći sve narode ovako je vršio službu naložene obznane: „Ako tko uzmogne u bijegu sustaviti ili sakritu otkriti bjegunicu, kraljevsku kćer, Venerinu sluškinju, po imenu Psihu, neka se sastane iza mrčikovih stupovâ s Merkurijem, da primi za sodžbinu od same Venere sedam slatkih poljubaca, i to jedan najsladji dotikom zamamnoga jezika.“

Budući da je Merkurije na takav način objavljivao, želja takove nagrade pobudi u svih ljudi revnost kao za takmu. A to po gotovo ukloni svako oklijevanje Psihino. Kad se približila k vratima svoje gospodarice, susretne

je jedna od Venerine družbe po imenu Navada i odmah što jače zaviče: „Napokon, opaka sluškinjo, počela si razabirati, da imaš gospodaricu? ili kako si inače nesmotrena u svojem ponašanju, i to tajiš, da znaš, kolike smo muke prepatili tražeći tebe? No dobro je, što si baš mojih ruku dopala i što si već zapela o same račje škare Orkove, da odmah platiš za toliki prkos.“ Pa je drzovito rukom pograbi za vlasi i stane je vući, premda se nije ništa opirala. Kad je sagleda Venera ovako pred sobom, prasne u radostan grohot, i kako običavaju raditi ljutiti, tresući glavom i češući se za desno uho, reče: „Najzad si se udostojala pozdraviti svoju svekrvu? ili si pače došla pohoditi muža, koji od tvoje rane leži u pogibli? No budi sigurna, ja ću te već lijepo primiti, kako se pristoji dobroj snahi.“ Pa dodade: „Gdje su Samoća i Tuga, moje sluškinje?“ Njih zovne unutra, predade im Psihu, da je muče. A one slušajući gospodaričin nalog bijednu Psihu bičevima izbiju i drugim mučilima izmuče, pak je opet dovedu gospodarici pred oči. Tada opet udarivši u smijeh reče: „Evo ona dražilom svoje pune utrobe pobudjuje u nas milosrdje, odakle će me naravski po slavnom odvjetku učiniti sretnom bakom. Doista sretne li mene, koja ću se još u cvatu svojega vijeka zvati bakom, a prostački sin sluškinje nazivat će se unukom Venerinim. Premda sam luda, ja ću ga zalud zvati sinom. Jer nejednaka ženidba i to u zaseoku bez svjedokâ i bez privole očine ne može se smatrati valjanom, i zato će se roditi kopile, ako ti ipak dozvolimo, da u opće porodiš.“

Izrekavši ovo zaleti se na nju, razdere joj odijelo na mnogo mjesta, raščupa joj glavu i teško je izbije. Zatim uzme žita, ječma, prosa, maka, čiča, leće i boba, pa to sve skupa smiješa i strpa na kup, te joj reče: „Čini mi se, da ti kao ružna sluškinja ne pribavljaš sebi svojih

ljubavnikâ ničim drugim, nego samo revnom poslugom; i ja ću dakle ispitati tvoju vrlinu. Razluči ovu raznu naslagu zrnja, i dobro razdijelivši i razlučivši pojedina zrna prije večeri pokaži mi svršeni posao.“ Odredivši joj kup tolikoga sjemenja sama ode na svadbenu gozbu.

Ali Psihe ne metnu rukû na taj neredovni i nerazdjeljivi kup, nego zabunjena veličinom naloga muče se ukoči. Tada onaj mali, seoski mrav, znajući takovu teškoću i posao, smiluje se na drugaricu velikoga boga i prokune okrutnost njezine svekrve, pa trčeći brzo amo tamo sazove i skupi svu družbu susjednih mrava. „Smilujte se, revni gojenci zajedničke zemlje, smilujte se i pritecite brzo, brzo u pomoć Amorovoj ženi, umiljatoj djevi, koja je u pogibli!“ Navru drugi i opet novi talasi tih šesteronožnikâ i s najvećim marom raznesu vas kup na pojedina zrna, odjelito razdijele i razluče pojedine vrsti, pa naglo iščeznu iz vidika. U početku noći vrati se Venera sa svadbene gozbe ugrijana vinom i mirišući balzamom, a ovivši sve tijelo sjajnim ružama, pa kad sagleda djelo divne marljivosti, reče: „To nije djelo tvojih ruku, nevaljanko, nego onoga, komu si na svoju, ali i na njegovu štetu omiljela.“ I dobacivši joj koru hljeba podje spavati. Medjutim je bio Amor unutar kuće u jednoj ložnici zatvoren i strogo stražen, jedno da mu se ne pogorša rana od čeznuća za nasladom, a drugo, da se ne sastane sa svojim željkovanjem. Tako ljubavnici razlučeni i pod jednim krovom odjelito preture groznu noć.

Čim je počela svitati zora, zovne Venera Psihu i reče joj ovako: „Vidiš li onaj gaj, što se proteže uzduž rijeke i visokih obala, kojoj skrajnji vrtlozi gledaju izvor? Ondje se skiću ovce sjajne i zlatnom bojom odsijevajući na paši bez straže. Zapovijedam ti, da mi odanle odmah doneseš pram od onoga dragokupog runa, na kojigod način ga zadobila.“ Psihe voljno ode, ne doduše da iz-

vrši nalog, nego da strmoglavivši se sa pećine u rijeku nadje upokoj svojih nevolja. Ali odanle od rijeke ovako joj se oglasi zelena trska, dojilja blage glazbe, blagim lahorom slatkoga vjetrica s neba nadahnuta: „Psihe, tolikim mukama izmučena nemoj svojom bijednom smrću skvrniti moje svete vode, ali ne idi takodjer k strašnim ovcama na drugoj obali, dok sunčanom žegom raspaljene obično bjesne groznim bjesnilom, te oštrim rogom, kamenim čelom i kašto otrovnim ujedom manitaju ljudima na propast; nego kad popusti sunčani podnevni žar i stado se primiri uz svježinu potočnoga zraka, moći ćeš se potajice sakriti pod onom vitkom platanom, koja zajedno sa mnom pije istu vodu, pa čim ovce utišaju bjesnoću i umire se, stresavši lišće bližnjega grmlja naći ćeš vuneno zlato, koje visi na razne strane zapevši o stabla.“ Tako jednostavna i dobrostiva trska pouči bijednu Psihu o njenu spasu.

A Psihe poslušavši do kraja savjet i točno poučena nije oklijevala, nego ispitavši sve lakom varkom donese Veneri pun skut mekoga i zlatnoga runa. Ipak nije ni opasnošću drugoga djela stekla u gospodarice nikakve pohvale, nego nakrivivši obrve Venera joj se podsmjehne i ovako joj ujedljivo reče: „Znam ja, tko je pravi tvorac ovoga djela. No sad ću ja hotimice okušati, jesi li nadarena veoma jakim duhom i osobitim razborom. Vidiš li onaj vrhunac navrh one visoke lomne gore, s koje istječu mutni valovi crna izvora, i zatvoreni koritom bližnje doline navodnjuju močvare Stiške i hrane muklo valovlje Kocitovo? Odanle mi u tom vrču zahvati studene vode iz najdubljega vrela i odmah donesi.“ To reče i dade joj kristalnu, umjetno izdjelanu posudicu, a povrh toga joj se žešće zagrozi.

Ali Psihe pospješi hod i podje na najviši vrh gore pouzdano misleći, da će bar ondje naći kraj bijednomu

životu. No čim je došla u blizinu napomenutoga vrhunca, opazi smrtnu pogibao golema pothvata. Jer neobično velika i dugačka pećina, pogibeljna sa svoje nepristupne krševitosti, isred kamena ždrijela izbijaše strašnu izvorvodu, koja je odmah, izišavši izdubinama rupe i spustivši se nizbrdicom, tijesnim prolazom pokrivena i uzana kanala tekla potajice u bližnju dolinu. S lijeva i desna u izdubenim klisurama pomaljaju se bijesni zmajevi pruživši dugačke vratove, a oči im neprestano straže i zjenice im bdê uz neprekidno svjetlo. Već su joj sami glasom obdareni valovi zadavali strah. Oni joj na ime dovikivahu po više puta: „Udalji se! — što radiš? — pazi, što radiš? — bježi, — poginut ćeš.“ Psihe samom neizvedljivošću pretvorena u kamen, premda je bila nazočna tijelom, ipak je duhom bila daleko, i satrvena težinom neuklonive pogibli, nije imala ni posljednje utjehe — suzâ.

Ali blagim očima dobre Providnosti nije ostala sakrita bol njezine duše. Jer brza ona kraljevska ptica Jupiterova, grabežljivi orao, iznenada dodje raširiv oba krila; i sjećajući se stare službe, kad je vodjen Amorom Jupiteru donio peharnika Frigijca, pa spreman na pomoć i štujući muževo božanstvo u ženinim nevoljama ostavi božanske staze visokoga neba i doletjevši djevojci pred oči reče: „Ti si u svemu prostodušna i u tome nevješta. Nadaš li se zar, da ćeš moći iz svetoga, ali i neprijaznoga vrela ili jednu kap ukrasti, ili se samo dotaći? Nisi li čula u govoru, da su i bogovima, dapače i Jupiteru strašne vode toga Stiga? Kako se vi zaklinjete moću bogova, da se tako bogovi običavaju kleti veličanstvom Stiga? No daj mi taj vrč!“ Naglo ga shvativši pandžama pohiti, pa zamahnuvši svom snagom poletnih krila izmedju zmajeva oružanih bijesnim zubima i jezicima na troje razdijeljenim, upravljaše let na lijevo i desno, te onda zagrabi vode, koja se proti-

vila i grozila mu se, da odanle što brže ode: a prevario ju je, da dolazi po nalogu Venerinu i da nju služi; zato je nešto lašnje mogao pristupiti. Psihe sa radošću primi napunjenu posudu i hrlo se vrati k Veneri.

Ali ipak i to nije moglo ublažiti bijesne božice. Jer ona grozeći joj se većim i gorim pogiblima, reče joj sa smrtnim posmjehom: „Ti mi se već pričinjaš nekakvom vješticom i u istinu velikom čarobnicom, kad si tako brzo izvela takove moje naloge. Ali ćeš morati, moja zjenice, još to izvršiti. Uzmi kutiju (i dade joj je), pa se uputi čak u podzemalje i u smrtnu kuću samoga Orka. Odnesi kutiju Proserpini i reci: „Moli te Venera, da joj pošalješ malko svoje ljepote, ili bar koliko je dosta za jedan dan. Jer što je imala, liječeći bolna sina sve je potrošila i izgubila.“ Ali se ne vrati prekasno, jer treba da se time naličim i podjem u glumište bogovâ.“ Tada istom osjeti Psihe, da joj je došao posljednji čas, i uvjeri se očito, da je Venera bez ikakve krinke goni u brzu propast. Kako ne? kad je sili, da svojim nogama dragovoljno podje u Tartar i k sjenama.

Ne oklijevajući duže podje k nekakvomu visoku tornju, da se odanle strmoglavi, jer je mislila, da će ovako najlašnje i najbrže stići u podzemni svijet. Ali joj se toranj iznenada oglasi: „Zašto se, o nesretnice, želiš strmoglaviti? Zašto lakoumno uzmičeš od posljednje pogibli i posla? Jer ako se duh jedan put rastavi s tvojim tijelom, jamačno ćeš doći u najdublji Tartar, ali se ne ćeš moći ni pod koju cijenu vratiti. Slušaj me: Lacedemon, slavni grad Ahaje, ne leži daleko odavle, u njegovoj blizini potraži Tenar, sakrit u nedohodnim mjestima. Ondje je oduška Plutonova i kroz otvorena vrata ide neprolazan put; no čim se jedankrat usudiš prijeći prag, stići ćeš već upravnim puteljkom baš do kraljevske palače Orkove. Ali ne smiješ onim tminama prolaziti praznoruka, nego

moraš ponijeti u rukama dva kolača medenjaka, a u samim ustima dva novca. Pa kad već prevališ dobar dio smrtonosnoga puta, sastat ćeš hroma magarca, natovarena drvima, i njegova hroma gončina, koji će te moliti, da mu pridigneš nekoliko klipova, što su mu iz svežnja pali; ali ti ne reci ništa i prigušivši glas tiho mimoidi. Za časak ćeš doći do mrtve rijeke, gdje njezin nastojnik Haron odmah traži vozarinu i na drugu obalu prevozi putnike u sašivenom čamcu. I medju mrtvacima živi lakomost, te i Haron, Plutonov otac, tolik bog, ništa ne radi bez plaće; nego siromah umirući mora se pobrinuti za popudbinu, i ako mu slučajno ne bude novca pri ruci, nitko mu ne će dopustiti, da umre. Ovomu ćeš gadnomu starcu dati za vozarinu jedan od novaca, što ih budeš nosila, ali tako, da ga on sâm uzme svojom rukom iz tvojih usta. Isto tako će te, kad se budeš prevozila preko trome rijeke, neki starac plivajući i uzdižući uvenule ruke moliti, da ga povezeš u brodu; ali ti se ipak ne daj zavesti milosrdjem. Kad se prevezeš preko rijeke, i malko popodješ, molit će te tkalice žene, zabavljene tkanjem, da im svojim rukama pomogneš; ali se ipak ne smiješ dotaći njihova posla. Jer ovo će ti sve i mnogo drugo iz zasjede upriličivati Venera, ne bi li barem jedan kolač pustila iz rukû. Nemoj misliti, da je neznatan gubitak lakoga kolača. Jer ako jedan izgubiš, ne ćeš više vidjeti ovoga svjetla. Pas na ime golem sa tri vrata i s veoma širokom glavom, grdan i strašan, lajući gromkim ždrijelom, strašeći mrtvace, kojima se ne može više ništa zla dogoditi, uvijek leži upravo pred pragom i crnom palačom Proserpininom i čuva praznu kuću Plutonovu. Kad njega zabaviš jednim kolačem, lako ćeš ga mimoići i odmah uljesti do same Proserpine, koja će te ljubazno i blago dočekati, i nukati, da lijepo sjedneš i bogato se naručaš. Ali ti sjedni na tlo, pa zatraži i jedi prosta

kruha; zatim javivši, zašto si došla, uzmi, što ti se dade, pa na povratku ublaži bjesnoću psa preostalim kolačem. Zatim daj lakomomu vozaru novac, koji si sačuvala, te prevalivši njegovu rijeku i vraćajući se predjašnjim tragom, doći ćeš opet k tomu zboru nebeskih zvijezda. Ali te svjetujem pored svega osobito na to paziti, da ne otvoriš ili ne zaviriš u kutiju, koju nosiš, ili da po gotovo ljubopitno ne pogledaš sakrivenoga blaga božanske ljepote."

Tako je onaj bistri toranj izvršio svoju službu proročansku. Psihe odmah podje u Tenar i uzevši, kako treba, novce i kolače, dade se na podzemno putovanje, mimoidje mučaljivo hromoga oslara, dade vozarinu vozaru, prezre lukavu molbu tkalicâ, kolačem umiri u psa strašnu bjesnoću, pa unidje u dom Proserpinin. Kad ju je ugostiteljka nudjala krasnim sjedalom i divnim jelom, ne primi ništa, nego joj sjedne do nogû na tlo, zadovolji se crnim kruhom i javi poruku Venerinu. Odmah dobije potajno napunjenu i zatvorenu kutiju, pa onda varkom drugoga kolača zategne lavež pasji, dade vozaru preostali novac i mnogo veselija pobjegne iz podzemnoga svijeta. I opet ugleda i pozdravi ovo svjetlo, te premda se žurila dovršiti nalog, obuzme je nesmotrena ljubopitnost i reče: „Ala sam ja budalasta nosilja božanske ljepote, koja ne uzimam sebi odatle ni mrva, da bar tako omilim svomu krasnomu vojnu!" To reče i otvori kutiju. No ništa nije bilo unutra, ni kakve ljepote, nego podzemaljski, pravi Stiški san, koji ju oslobodjen od pokrovca odmah obuzme, i duboka snena omama razlije se po svim njenim udima, te se ona na mjestu i na samom putu sruši. Ona ležaše spavajući nepomična kao mrtvo tijelo. Medjutim je Amoru zarasla rana i oporavivši se nije podnosio, da duže nema njegove Psihe. On umakne kroz najviši prozor ložnice, u kojoj je bio stražen, i odmorivši malko krila brže poleti k svojoj Psihi, i pošto

brižno otjera san i opet ga zatvori u predjašnji njegov stan u kutiji, nježnim ubodom svoje strjelice probudi Psihu i reče: „Evo gotovo si opet nastradala, nesretnice, zbog slične ljubopitnosti. Medjutim ti revno izvrši posao, koji ti je majka moja naložila, a za drugo ću se ja pobrinuti.“ Tako rekavši laki se ljubavnik digne krilima, a Psihe odmah odnese Veneri Proserpinin dar.

Medjutim Amor satiran prevelikom ljubavlju i tužna lica bojeći se nenadane Treznoće svoje majke povrati se k poznatome umijeću, i uzvinuvši se brzim krilima na vrhunac neba, stane moljakati velikoga Jupitera, te mu iskaže svoj slučaj. Jupiter ga uhvati za ćubicu, i prinesavši njegovu ruku k svojim ustima počne ga cjelivati, pa mu reče: „Gospodine sinko, premda mi nisi nikada podavao čast, odredjenu mi privolom bogova, nego si ove moje grudi, u kojima se odredjuju zakoni počelâ i promjene zviježdjâ, ranjavao neprestanim udarcima i kaljao slučajevima zemaljske pohote, te premda si protiv zakonâ, dapače protiv Julijeva zakona, i protiv javnoga poretka gadnim preljubima sramotio moj ugled i glas, ružno pretvarajući moje obličje u zmije, u ognje, u zvjerad, u ptice i u marvu, ipak sjećajući se svoje umjerenosti i budući da si ispod mojih rukû uzrastao, sve ću ti učiniti; samo to znaj, da budeš na oprezu od svojih takmaca, i ako se koja djevojka sada ističe ljepotom, da se moraš meni za ovo dobročinstvo po njoj odužiti.“

Tako reče i zapovjedi Merkuriju odmah sazvati sve bogove u skupštinu, i proglasiti, da će platiti deset hiljada drahma globe, ako tko od nebeštanâ ne dodje u skupštinu. Od ovoga se straha odmah napuni nebeska dvorana, a Jupiter sjedeći visoko na uzvišenom prijestolu prozbori ovako: „Bogovi, zabilježeni u imeniku Muzâ, jamačno svi poznajete ovoga dječaka, koga sam svojim rukama uzgojio, i čije sam prve mladenačke divlje pro-

vale morao obuzdavati nekom uzdom. Dosta je ozloglašen svagdašnjim pogovorom o preljubima i o svakojakim krivnjama. Treba mu oduzeti svaku priliku i obuzdati mladenačku obijest njegovu bračnim verigama. Izabrao je djevojku i obljubio: neka je pridrži, neka je imade, i u zagrljaju Psihinu neka uvijek uživa svoju ljubav!" Pa okrenuvši se k Veneri reče: „A ti, kćerko, nemoj se ništa žalostiti i ne brini se za svoju visoku obitelj zbog ovoga braka sa smrtnicom. Ja ću već učiniti, da ovaj brak ne ostane nejednak, nego da bude zakonit i skladan sa gradjanskim pravom." Tad zapovjedi Merkuriju, da uzme Psihu i dovede u nebo. Podavši joj čašu ambrozije, reče: „Uzmi, Psihe, i budi besmrtna, pa se ne će nigda udaljiti Amor od tvoga zagrljaja, nego će vam taj brak trajati do vijeka."

Odmah iza toga prirede obilatu svadbenu gozbu. Na najvišoj počivaljci bijaše mladoženja, grleći na svojem krilu Psihu; isto tako Jupiter sa svojom Junonom i redom svi bogovi. Čašu nektara, koji je vino bogova, podavaše Jupiteru onaj njegov seoski peharnik, a ostalima Liber. Vulkan je kuhao jela, Hore su sve kitile ružama i ostalim cvijećem, Gracije su prosipale balsame, Muze su zvonkim grlom pjevale, Apolon je pjevao uz citaru, a krasna je Venera igrala nježnim korakom u skladu sa glazbom. Pozornica je bila tako uredjena, da su Muze pjevale u zboru, Satir svirao u frule, a Panisko kazivao uz trstenicu. Tako se Psihe zakonito udade za Amora, te im se ranim porodom rodi kći, koju zovemo Radošću.

III.

Pita se, kako je postala ova priča. Najpače su imena — Amor i Psihe zavodila tumače na misao, da se u ovoj priči krije neka alegorija o relaciji ljudske duše

spram Platonova Erosa (Amora). Kako je dokazao Jahn (Ber. d. sächs. Ges. 1851, p. 156), ova je alegorija postala istom po pjesničkoj refleksiji, a nije joj korijen u narodnoj mitologiji.

Prvi je započeo ovako alegorijski tumačiti Apulejevu priču već u starini mitograf Fulgencije Plancijad. Njemu su n. pr. one tri kćeri — meso, slobodna volja (ultronietas) i duša; Venera je pohota, koja hoće da uništi dušu i sl. (Jahn, Apulei Ps. et C. p. 71).

Za Fulgencijem Plancijadom imade mnogo tumača, koji idu za njim na ovo sklisko polje alegorizacije. Jedni od njih smatraju, da je Apulej sâm izmislio ovu priču, a drugi misle, da ju je uzajmio iz Platonove filozofije. Tako misle poimence Montfaucon, Manso, Hirt, Baumgarten-Crusius, Lange, Krahner. Svakako su tumači u izlaganju alegorije zašli na stramputice. Stadelmann N. J. 90, 202 čak misli, da su ove tri sestre — tri prirodna carstva!

Herder i Preller (Gr. Myth. 1, 240) naslućuju, da je nastala u povodu likovne umjetnosti.

Uporedo je išla stranka onih tumača, koji su poricali, da je to alegorija. Njima se činjaše, da je ova priča nastala od grčkih Afroditinih ili Erosovih misterija. Prvi je počeo tako naučati Bounarotti (1716), spajajući ovu priču s Afroditinim misterijama na otoku Knidu. Na misterije pomišljaju Böttiger, Becker, Creuzer, C. O. Müller. Oštrom kritikom stade pobijati Lobeck (u „Aglaophamu") izmišljane misterije simbolikâ. A za našu je priču osobito Jahn dokazao, da nema mjesta takvoj misli.

Tako je lutalo tumačenje Apulejeve priče, premda je J. Grimm već godine 1819. u djelu „Kinder- und Hausmärchen" u raspravi o priči (p. 45) dobro shvatio, što je Apulejeva priča. Već je Herder iznio misao, da je ova priča — narodna pripovijetka. Grimm je zatim po-

kazao, da ova priča pripada ovećoj vrsti pričâ, u kojima dobru i nevinu, obično najmladju kćer otac u nevolji daje kakvoj nemani ili joj se ona sáma predaje. Ona strpljivo podnosi svoju sudbinu, pogriješi kašto, te mora zato ljuto patiti; najzad zavoli svoga gospodara, a on svuče ružnu odoru ježa, lava, žabe, i ukaže joj se u sjajnoj mladenačkoj ljepoti. Grimm ujedno misli, da ova priča znači „die Bannung in das Irdische und die Erlösung durch die Liebe".

Ovu je nauku za Grimmom branio osobito Friedländer (o. c. 537) navodeći svu silu primjera iz stare grčke i rimske književnosti, koji pokazuju zajednicu u indoevropskim pričama i vjerovanjima. Jedino žalimo, što nije u starini više pričâ zabilježeno. Petronije i Apulej jedina su dva pisca, koji nijesu prezirali narodnu priču i hotice bilježili, što puk pripovijeda. Ipak Petronije upleće samo toliko, koliko smatraše dovoljnim, da karakteriše nisku naobrazbu ljudî, koje slika. U Apuleja se naprotiv vidi očit interes.

Za mnoge su starinske priče dokazali medju inima osobito Rohde (Der griech. Roman), Mannhart, Köhler, a u novije doba Cosquin, da su u jezgri zajedničko dobro indoevropsko.

A to se isto može dokazati i za Apulejevu priču o „Amoru i Psihi", kako to čine Friedländer i Hartung.

Kao što ćemo odmah vidjeti, ova je priča veoma raširena medju modernim narodima. Hahn je u djelu „Griech. u. alban. Märchen" p. 45 postavio medju „formulama pričâ" i „Freja-formulu", kojoj po jezgri odgovara naša pripovijest o Amoru i Psihi. Osnova je na ime ovoj formuli ovakva: „a) Žena ili zaručnica pogriješi i zato izgubi muža; b) ona obilazi svijetom tražeći ga; c) oni se nadju i izmire". No u priči o „Amoru i Psihi" nalaze se takodjer crte i motivi i iz drugih for-

mula. Tko se nije sjetio n. p. motivâ „Pepeljuge“ čitajući priču o „Amoru i Psihi“? Već je Benfey opazio, da je prividno obilje raznih pričâ nastalo kaleidoskopskim miješanjem nevelikoga broja osnovnih foramâ. Srodan se pojav vidi i u nas, u narodnoj junačkoj pjesmi. Ima tih pjesama nebrojeno, ali im je broj motivâ omedjen.

Očito je po svemu, da Apulej ove priče nije izmislio. Ona se nalazi dapače i u plemenâ, koja nijesu indoevropskoga porijetla. Dakako nema sumnje, da je Apulej koješta dodao, izostavio i promijenio, ali ipak nije toliko iskvario, da se ne bi mogla odmah prepoznati priča, koja živi i u drugih naroda.

Grčku obradbu ove priče spominje Fulgencije Plancijad (Jahn o. c. 71). Mitograf veli, da ju je obradio „Aristophontes Athenaeus“ u knjigama, koje se zovu „Dysarestia“.

Za čudo je mnogo slična ovoj priči Apulejevoj srednjevjekovna pripovijest o „Partenopi i Melioru“, koja je bila raširena po Francuskoj, Nizozemskoj, Engleskoj, Njemačkoj i Skandinavskoj. Imademo je onakvu, kako ju je u početku 13. vijeka obradio u svojem epu francuski trubadur Denis Piram. Ne treba istom spomenuti, da je ova obradba veoma nakićena i puna tudjih elemenata.

Mnogo joj je srodna i indijanska priča o Tulisi, koju je zabilježio neki Englez u Benaresu iz usta neke pralje. Na njemački ju je priopćio Brockhaus u zbirci Somadeve Bhatte (II, 191—211), a nalazi se i u Benfeya (Pančatantra I, 255).

Po želji Friedländerovoj sastavio je A. Kuhn spisak sviju poznatih priča raznih naroda, koje imadu istu jezgru kao Apulejeva priča o „Amoru i Psihi“. Kuhn (u Friedländera 553) razlikuje dvije skupine ovih priča. U obje se skupine radi o čovjeku, obično pretvorenu u životinju, za koga se udaje djevica i uz njega u ljubavi ostaje,

premda je ružan njegov oblik. Otkriće tajne uzrokuje u prvoj skupini nove patnje i kušnje, a u drugoj skupini otkriće tajne ujedno oslobadja. Uvodi ne mijenjaju ništa u jezgri. Za prvu skupinu bilježi Kuhn paralele iz 17 jezika, a za drugu iz 13 jezika (ili jezičnih dijalekata). To medjutim nijesu sve paralele, nego ih imade jamačno još mnogo drugih. U novije ih doba dopunja Cosquin (Contes populaires de la Lorraine II, 217 i 236).

I naša prostonarodna književnost imade krasnih pararelâ ove priče, koju je upotrebio Apulej. Imade medju njima pripovijedaka i pjesama. Osvrnut ćemo se na ove: 10. i 9. pripovijest u Vuka (Srp. nar. prip., Beč 1870) obje s natpisom „Zmija mladoženja", u Mikuličića 2. pripovijest „Mladić-gad lip kodi sunce" (Nar. prip. i pj. iz hrvat. primorja, Kraljevica 1876) i „O ježu mladoženji" 25. pripovijest u Strohala (Hrvat. nar. prip., Rieka 1886); nadalje ćemo ogledati pjesme: 11. „Zmija mladoženja" u Jukića (Nar. pj. bos. i herc., Osiek 1858), 4. „Ženidba zmije Ljutice Bogdana" u Petranovića (Srp. nar. pj. iz Bos. i Herc., Biograd, 1867), pa 12. i 13. „Zmija mladoženja" u Vuka (Srp. nar. pj. II., Beč 1875.)

U svima ovim paralelama nalaze se tri glavna momenta: 1) neka žena nema dugo poroda, 2) žena umoli boga ili upotrebi koje pomagalo, te rodi — zmiju, koja poodraste i oženi se, 3) zmiji spale njezin svlak, te mladoženja ili ostane živ ili pogine. Samo dvije paralele, na ime 10. u Vuka i 2. u Mikuličića imadu i četvrti momenat: 4) nevjesta traži mladoženju i nakon kojekakvih lutanja najzad ga nadje, te se oni izmire.

Već se odatle razabira, da su ove dvije pripovijesti sačuvale najstariji tip priče. Evo što nam se pripovijeda u Vukovoj 10.: Jedna je carica rodila zmiju, pa kad je ožene i mlada vidi, da iz zmijine košulje izlazi prekrasan momak, te s njome spava, a u jutru se opet zavlači u

košulju, ona se dogovori sa svekrvom, pa mu košulju spale na vatri. Kad se momak probudi, on otide od žene u svijet, kazavši joj, da se s djetetom, s kojim je bila trudna, ne će rastati, dokle ga ne nadje i on ruku na nju ne metne, a prije da ga ne će naći, dok ne podere gvozdene opanke i ne satre gvozden štap tražeći. Po tom ona, tražeći ga svuda, dodje k suncu, no ono joj kaže, da ga danju nigdje vidjelo nije, i pošalje je k mjesecu, da pita njega, nije li ga on gdje noću vidio. Na pohodu odande pokloni joj sunčeva majka zlatnu preslicu sa zlatnom kudjeljom i s vretenom. Kad dodje k mjesecu, i on odgovori, da ga nigdje vidio nije. „Nego“, reče, „idi k vjetru, te njega zapitaj, nije li ga gdje vidio, jer se on zavlači svuda.“ Kad odande podje, pokloni joj mjesečeva mati zlatnu kvočku s pilićima. Kad dodje k vjetru i zapita ga, on joj kaže, da ga je u toj i u toj zemlji vidio, gdje se oženio i caruje. Kad ga onamo nadje i opanci joj se poderu i štap prebije, ona s onim darima od sunčeve i mjesečeve majke potkupi njegovu ženu, te joj dopusti, tri noći s njime da prenoći. Prvu i drugu noć kraljica svoga muža nečim opoji, te je i ne vidi i ne čuje njezine riječi: „Kralju, metni ruku na mene, da bih se rastala s tvojim djetetom“; a treću, doznavši on to od sluge svoga, metnu u veče pod bradu spužvu, te u nju saspe ono piće, koje mu kraljica donese, i tako ostane pri sebi i metnuvši na nju ruku, ona se rastane s djetetom i rodi mu sina zlatne kose i zlatnih ruku; po tom on ostavi zemlju i kraljicu, a s prvom se ženom i s djetetom vrati u svoje predjašnje kraljevstvo. (Isp. Vuk Pj. II, 60.)

S ovom se pripoviješću podudara Mikuličićeva „Mladić-gad lip kodi sunce.“ I ovdje svekrva i nevjesta sažegu svlak zmijin. Muž će joj na to: „Ne oslobodila se bremena, doklegod ja ruku prek tebe ne kladem.“ Čeka ga žena tri godine, ali uzalud. Tad podje k suncu, k mje-

secu, k vlašićima, najzad k Jugu i Belitarcima. Oni je ponesu k vilama, gdje joj je muž. Medaljom, darom od sunca i kolajnom, darom od mjeseca, potkupi vilu, s kojom je njezin muž živio. Ona rodi sina, koji reče ocu, čim se rodi: „Aj, oče, prokljet bil i ne družil se već z vilami, ča si učinil i zmučil moju majku, da me j' jedanajst let va trbuhu morala nosit.“ Oni se vrate doma. „I tu su potle lipo živeli do smrti, aš su jedan drugomu oprostili. A pravo ne znam, su umrli ale ne; ako nisu, onput su još živi.“

Ona druga Vukova (br. 9) već je mnogo promijenjena i mladja. Ona se podudara s pjesmama, koje takodjer pokazuju kasniji oblik ove priče. U ovoj mladjoj verziji vide se dvije promjene. Dok se u starijem obliku ne govori mnogo o tom, da je mučno naći zmiji djevojku, sada se u mladje doba spominju teške pogodbe, uz koje može zmija da isprosi djevojku. A druga je promjena u mladjoj verziji, što mladoženja ili umre ili dalje živi, kad mu sažegu svlak, a ne mora nevjesta kojekuda lutati. Jedna i druga promjena nastala je u doba, kad je već počela jenjati prva živa vjera u mitologijske zorove. U ovoj Vukovoj pripovijesti ište otac buduće nevjeste, da zmija načini most od jednoga dvora do drugoga od bisera i dragoga kamenja; zatim obećava kćer uz uvjet, da sin imade u dvoru sve bolje, nego on sâm. Zmija sve izvrši. Kad mu spale svlak, on poviče: „Šta uradiste, da od Boga nadjete? Kuda ću ovaki?“ A mati i žena salete ga: „Pa bolje da si i taki, i bolje da si medju ljudima.“ I tako ga jedva utišaju. Tast mu onda predade carstvo.

Mitski elemenat izlazi u prvim dvjema pripovijestima u još čistom fizičnom obliku. U junačkoj pjesmi ovaj elemenat potamnjuje, te se mit počinje podavati prostornoj i vremenoj lokalizaciji. Ono, što se prije općenito kazivalo, sada se pjeva o pojedinim licima, a spominje se i mjesto i vri-

jeme samoga dogadjaja. Mit se počinje sapletati s historijom. Prastara se vremena zaboravljaju, a miti se prenose u svjetlije, bliže perijode. (Isp. Krek, Einl. in d. sl. Lit.[2] 865). I ovaj naš slučaj potvrdjuje, da je priča — temelj epike. Iz male prozaične priče razvijala se najprije proširena priča, a iz nje opet epska pjesma, ali ipak tako, da se sačuvala upored i prozaična priča. (Isp. Scherer, Poetik 22).

Vukova je 12. pj. „Zmija mladoženja" svakako najljepša medju pjesmama ove gradje. Lokalizacija je već provedena: Zmija je sin Budimskoga kralja Milutina i njegove žene, a mlada je kći cara Prizrenskoga. Milutin lovi lov u planini i čuje, gdje se razgovaraju vile. One vele, da bi kraljica mogla roditi, ali treba da uzme desno krilo zlatnokrile ribe iz Dunava. Prizrenski je car voljan dati kćer (st. 141 dalje):

Može li se zmija podvatiti,
Da dovede kićene svatove
Od Budima do Prizrena bela,
Da ih nigde sunce ne ogreje,
Još nikakva rosa ne okvasi:
Ako s' može zmija pouzdati,
Ja ću dati za zmiju djevojku.

Ovdje Budimska kraljica sáma (bez nevjeste) ukrade od zmije košulju i spali. Mladoženja odmah pogine. Skeptični pjevač već dodaje: „Nas lagali, mi polagujemo!"

Vukova je 13. iz Crne Gore, ali je vrlo skraćena. Ovdje se spominje ban Mihailo i djevojka Veruša. Veruša vrisne od radosti, kad opazi krasnoga momka bez zmijske košulje, i sáma govori majci (st. 53 dalje):

Nije ovo zmija kraovica,
No je ovo ognjaniti zmaju,
Na njega su do tri obilježa:
Vuča šapa i orluja pandža,
Iz zubah mu živi oganj skače;

Divan li je, jad ga zadesio
I mene je noćas govorio,
Da će sutra *lećet pod oblake,*
Za godinu doma doći ne će.

Ovo je jedini put, gdje se spominje, da ova zmija i — leti nebu pod oblake. To nas podsjeća Amora.

Jukićeva varijanta (br. 11) spominje opet Budimsku kraljicu i zlatnokrilu ribu, koju uhvati sluga. Novo je ovdje, što se veli (st. 90):

Kad donieli zmiju sa kršćenja,
Metnuli je u bešiku zlatnu,
Kraljica je mliekom zadojila,
Malo vrieme, a za dugo nije,
Bježi zmija iz bešike zlatne
I uteče zmija u duvare.

Vidi se napredak u realističnom shvaćanju i po tome, što se ovdje zmija svome ocu po treći put ovako grozi s ljutom ironijom:

Kaži pravo, moj rodjeni babo!
Hoćeš li ti mene oženiti?
Ako li me oženiti ne ćeš,
Ja ću, zmija, izić iz duvara,
Pa se tebi smotat oko vrata,
Pa ću tada tebe oženiti
Crnom zemljom i zelenom travom,
I busenom, lijepom djevojkom.

Otac se tako preplaši, da svu noć ne može zaspati. Ban od Zvečana daje Andjeliju uz ove uvjete: da se pozlate svi sokaci od Budima do Zvečana, i sva vrata da se saliju od zlata. Novo je najzad i to, što ovdje zmija (sin Mihovio) sama daje ostarjeloj majci svoje haljine, a ona ih preko njegove volje spali. Mladoženja odmah pusti dušu.

Još je dalje pošla varijanta Petranovićeva „Ženidba zmije Ljutice Bogdana“. Ova je pjesma najduža od sviju ostalih, ali je ujedno najmladja. Pjesma je već mnogo pokvarena, i procijedjena novim upletima. Dok ona bolja Vukova

ima 272 stiha, a Jukićeva 310, ova ih imade 489. Petranović nepravo misli u uvodu (p. IX), da je ova njegova pjesma vrlo dobro sačuvana, dapače da je od sviju varijanta upravo ova pjesma najljepše i najpotpunije spjevana. Prije svega treba istaknuti, da je Petranovićeva pjesma odviše razvučena, a pored toga je i u jezgri znatno iskvarena. Ljuba Ljutice Bogdana u Karlovcu rodi zmiju. Ovdje prvi put vidimo, da zmija pišti, a otac je ne razumije. Zato ide tri puta u Ravanicu, i podiže u manastiru starog igumana, dvanaest popova, trideset djakončadi i djaka samouka, pa im veli:

Gospodaru, starac igumane!
Svaki svoje otvor'te vandjelje,
Pregledajte u svom vandjeliju,
Što mi pišti guja u duvaru?
I šta hoće guja u duvaru?

Ali mu nitko ne može kazati, dok ne otvori knjige djače samouče. Tako saznaje otac, što želi zmija.

Kralj je od Ledjana-grada voljan dati svoju kćer Andjeliju za zmiju, te veli Ljutici Bogdanu (st. 119):

Kad načiniš od srme kaldrmu,
I suhijem pozlatiš je zlatom
Od Karlovca do Ledjana grada
I preko mog polja ledjanskoga,
I kad moju pozlatiš avliju,
Onda ću ti šćerku pokloniti.

Ovdje zmija ispunivši uvjete pohodi Andjeliju u njenoj odaji (prije vjenčanja):

Pa se njojzi u krioce savi,
A nasloni medju dojke glavu.

Djevojka se prepane, ali joj zmija prokaže tajnu, no uz uvjet, da je nikome ne odade.

Ovdje je skepsa bila već veoma zrela, te je pjevač nastojao u napomenutom momentu vjerojatnijim prika-

kazati, što djevojka polazi za zmiju i sa svatovima ostavlja očinu kuću.

Petranovićeva pjesma obilato opisuje po običnom načinu naše epike putovanje svatovâ, medju kojima je Kraljević Marko stari svat, Miloš Obilić djever, prvljenac Toplica Milan, a Kosančić Ivan kum. Djeveri su dva Ugričića.

Ne bilo dugo vremena, Andjelija rodi dva blizanca, koje okrste Jovom i Nikolom. Sad istom svekrva počne uhoditi, da sazna tajnu, pa kad dirne u nevjestinu taštinu, čuje od nje ove riječi:

Da ti vidiš u mene junaka,
Kada skine gujinu košulju,
Sva s' odaja razasja od njega,
U po noći kao usred podne.

One mu sprže košulju na vatri, a on pogine. I ova promjena (o porodu blizanaca) očito pokazuje, da je pjesma nastala u ovoj promijenjenoj odori istom onda, kad je sâm pjevač osjećao potrebu, da što više poveća vjerojatnost mitske gradje o ženidbi zmijinoj sa djevojkom.

U paralelama hrvatskoga naroda možemo razlikovati tri razvojna stupnja: najstariju fazu pokazuju prve dvije pripovijesti (Vuk 10. i Mikulčić 2.), najmladju varijanta Petranovićeva, a srednju ostale varijante, koje smo napominjali.

U prvoj fazi, koja je najbliža „Amoru i Psihi", žena traži muža i našavši ga, s njime se opet združi. U drugoj i trećoj fazi dovršuje se priča sažizanjem svlaka, te mladoženja ostane živ ili pogine. Prema paralelama ostalih naroda sva je prilika, da je isprvičnije bilo, da ostane živ. Kad se zaboravila uspomena na lutanje ženino, onda je pripovjedač ostao neodlučan, hoće li mladoženju ostaviti u životu ili ne će. Što je više slabilo pučko vjerovanje u prekoprirodna mitologijska bića, to je lakše pripovjedač pomišljao na smrt, a osobito u epskim pjesmama, gdje

je mladoženja sin ovih ili onih ljudi. U posljednjoj se fazi već vidi utjecaj kršćanske vjere, opaža se borba mitologijskoga predanja s naukom kršćanske crkve. U toj fazi traži kazivač istinu i uputu u evangjelju.

U drugu fazu ide takodjer varijanta Strohalova (br. 25.) „O ježu mladoženji“ . . Razlika je samo u tom, što je ovdje mjesto zmije mladoženja jež. I ježu spale majka i žena kožu. „U jutro stal se je on siromak, pak išče svoju kožu, ali je ne more nigdir najt. Pita ženu za kožu, a ona mu veli: „Ja ne znam, kadi je!“ Ali on je začutil, da ju je ona zgorila, pak joj je rekal: „Ne varaj me, ne, ja znam, da si ju ti zgorila, i dobro si učinila, samo da si se još malo dulje potrpila, sreća bi bila moja!“ Pripovjedač rek bi osjeća, da nije sasvim pravo bilo, što su mu mati i žena sažegle kožu. Ali je uspomena na pravu verziju zastrta nekom nejasnom maglom, pak je zato i izišao onaj naivni dodatak, koji bar toliko svjedoči, da pripovjedač u ženinu djelu vidi neku krivnju.

I drugi indoevropski narodi imadu svu silu varijanta ove gradje. Ali bi bilo mučno navesti sve varijante. Ogledavši hrvatske paralele mogli smo se uvjeriti, kako je obilato umio naš narod prenapravljati ovu gradju. Motiv je uvijek isti, pa ipak koliko različje u bojama, koje je upotrebio narodni genij, da ovaj motiv naslika u okviru narodne pripovijesti ili pjesme! Što je više propadala uspomena na lutanje ženino, to je bujnije rasla priprema za vjenčanje. Da se naknadi gubitak na koncu, rastao je početak. Ova je ekonomija kriva, da se to više kiti prosidba i vjenčanje, što je slabija uspomena na dogadjaje poslije prepoznaje.

Sličan postupak opažamo i u drugim zgodama prostonarodne književnosti.

Ako pomislimo na mnogobrojne paralele Apulejevoj priči u mnogih naroda Azije i Evrope, ne možemo se

nikako oteti misli, da je jezgra ove priče ovim narodima zajednička. Zinzow je doduše nastojao u golemoj razpravi „Psyche und Eros“ (1881) raskinuti ovu svezu i ujamčiti, da je Apulejeva priča po svojem porijetlu miletska priča. Zinzow priznaje, da je grčku jezgru Apulej u velike prenapravio, pa zato gleda, ne bi li ušao u trag onim nitima, koje Apulejevu priču vežu s miletskim tlom. Uza sav napor Zinzow nije mogao dokazati, da je na pravom putu, te će po svoj prilici slabo tko pristati uza nj, kad na str. 331 veli, da je njegova misao „bez sumnje“ ujamčena.

Vrijedan je prilog u tom pitanju napisao Liebrecht (K. Z. 18, 56) dokazujući, da se Apulejeva priča, zatim grčka priča o Zeusu i Semeli, i indijanska priča o Tulisi osnivaju na istoj osnovi. Semele je u grčkoj mitologiji kći Kadmova i Harmonijina u Tebi, a draga Zeusova. Iz ljubomornosti je nagovori Hera u obličju njene dojilje Berroë, da zamoli Zeusa, neka dodje k njoj u istom obliku, u kojem dolazi k Heri. Zeus joj to svečano obeća, dodje k njoj s munjom i grmljavinom, i tako Semele nastrada. Umirući porodi dijete (Dioniza), koje je nosila istom 6 mjeseci. Zeus ušije dijete u svoj bok i ondje ga je do njegove zrelosti nosio. Semeli njezin sin Dioniz pomogne, da iz podzemnoga svijeta kao Thyone dodje u Olimp. A indijanskoj je priči ovakva jezgra: U nekom carstvu živi siromašan otac, koji sječom drvâ uzdržava ženu i kćer Tulisu. Jednoč, kad poodraste, dodje Tulisa k nekakvom studencu u šumi. Iz studenca je zovne netko po imenu tri puta zapita, bi li htjela biti njegovom ženom. Ona privoli, jer joj se obećava veliko blago. Kad dodje vjenčani dan, nevidljive ruke donesu sjajne darove u kolibu. Tulisa okićena dodje s roditeljima k studencu, pa nevidljive ruke odnesu Tulisu. Tulisa živi zadovoljno s mužem, koji je polazi samo noću; ali joj je zabranjeno ostaviti

dom. U to dodje k njoj neka starica i stane je nagovarati, da pita muža, kako se zove. On ju je odvraćao, no ona ne htjede popustiti. Zato on uroni u rijeku i prije nego će ga nestati, reče joj: „Ime mi je Basnak Dau!“ Svega blaga i sjaja nestane, Tulisa je opet siromašna, i živi od toga, što sabira drva. Od vjevericâ saznade, da je ona starica zavodnica bio Sarkasukis, što ga je poslala Basnakova majka, i da joj je jedina prilika spasti Basnaka, ako prijedje neku zmijama napunjenu rijeku i izvrši razne naloge svoje svekrve. Ako sve ispuni, dobit će Basnak Dau, koji je pretvoren u zmiju, izgubljeno carstvo i s njom se opet združiti. Došavši k svekrvi dobije kristalnu posudu, u koju treba da sabere miris hiljade i hiljade cvjetova. Pčele joj pomognu. Kad sve naloge izvrši, poginu svekrva i Sarkasukis od ptice Hume, koja se na Tulisinim grudima izlegla iz jajeta, što ga je ona sa sobom ponijela iz gnijezda. Basnak Dau se vrati iz dubine uz pratnju vjevericâ i zmijâ. Tako postane Tulisa opet kraljica, te oni živu sretno za uvijek sjedinjeni — kao i Amor i Psihe.

Liebrechtu se čini, da u starijoj verziji Psihe po svoj prilici kao i Semele plati svoju krivnju smrću, a istom onda dodje u Olimp. Bar se tako čini po njenim lutanjima, a osobito po tom, što mora ići u podzemni svijet k Proserpini.

Mučno je odgovoriti na pitanje o domovini ove priče. Friedländer (p. 561) za Apulejevu priču misli, da se raširila iz Indije, kako za sve priče uči Benfey. Naprotiv Englez Lang (u Oxfordu 1887) nastoji dokazati, da su pojedini motivi ove priče osnovani na općenitim ljudskim predstavama ili bar na veoma raširenim. Za prvo navodi ljubomornost svekrvinu, kaznu izvjedljivosti, a za drugo — misao, da mogu životinje pomagati ljudima; a i vjera, da živi mogu u podzemni svijet, nalazi se gotovo u sviju

naroda; najzad glavni motiv Apulejeve priče, da mlada žena ne smije vidjeti lice svoga muža, izvodi Lang iz običajâ nekih naroda, gdje mladi vjerenik smije svoju ženu polaziti samo noću. Tako je n. p. bilo u staroj Sparti.

Lang u potvrdu svoje misli spominje priču, koju pričaju Zulu-i, a mnogo je nalik na priču o Amoru i Psihi. Svakako valja priznati, da joj je bar osnovni motiv sličan.

Evo u jezgri njihove priče: Neka djevojka krene na put u daleko mjesto. Nakon mnogih pogibli stigne u Kraal, gdje će se vjenčati, a mladoženje nema te nema. Mladoga je kraljevića, za kojim čezne njezino srce, nestalo, dok je bio još djetetom. Djevojka ostane ondje. Ob noć počne dolaziti u njezinu kolibu nevidljivo biće (iščezli kraljević), i u nje se hrani i napaja. Neke noći dotakne se u tmini djevojčina lica, no u zoru ga opet nestane, a da ga djevojka ne sagleda, jer joj je zabranio paliti oganj. Druge noći oćuti djevojka njegovo tijelo, te primijeti, da je sklizavo: ne može, da ga rukom prihvati. Majka je na ime svoga sina kraljevića, dok je bio djetetom, ušila u kožu zmije udava, da ga otme ljubomornosti svojih premicâ, koje su rodile razne vrsti životinjâ. Pa i njegova su „starija braća“ htjela, da ga ubiju. Sad postane kraljević mužem, djevičina ga ljubav oslobodi i on zadobije svoju kraljevsku čast.

Grimm uči, da su priče, koje se nalaze u sviju indoevropskih plemena, njihovo zajedničko dobro isto onako kao n. p. korijeni riječî, te da ovi epski i mitski elementi pripadaju jednako svim plemenima. Naprotiv Benfey (u Pančatantri I. p. 23., 1859) smatra, da su se ove priče u historijsko doba razlile iz Indije gotovo po svemu svijetu, i to tako da su prije X. vijeka neke poredne priče najpače naustice prodrle u Evropu; a poslije toga su se indijanske priče stale prevoditi na arapski i perzijanski;

te da su poplavile islamske države u Aziji, Africi i Evropi. Još su se više ove priče, misli Benfey, širile po Kini i Tibetu, pa doprle i k Mongolima.

Kasnije je Benfey (poslije ispitivanja Liebrechtova o kršćanskom romanu „Barlaam i Josafat") donekle promijenio svoje mišljenje toliko, da je uzeo VII. stoljeće poslije Kr. za prelazno doba pričâ iz Indije na Zapad, te da je Evropa mogla upoznati književnost indijansku i prije, nego su je islamski narodi počeli širiti. (GGA. 1860, 874.) Najzad je Benfey pomišljao, da su istok i zapad od prastarih vremena općili, a Feničani da su bili najstariji posrednici. (Or. u. Occ. III, 170, 1864.)

Uza sve modifikacije Benfey je ostao vjeran osnovnoj misli, da je domovina pričama — Indija. A u tom pristaju za njim poimencê Liebrecht, Rohde, G. Meyer.

Engleski profesor M. Müller (Essays III, 320. Lpz. 1872) zgodno razlikuje priče primitivne (ili organične) i sekundarne (ili neorganične). U prvu vrstu idu one priče, koje je poznavalo isprvično indoevropsko pleme, prije nego se podijelilo u Inde, Grke, Rimljane, Kelte, Germane, Balte i Slavene. A u drugu ubraja one priče, koje su u kasnije doba prešle iz jedne literature u drugu. Kao što u svakom indoevropskom jeziku razlikujemo zajedničke i tudje riječi (n. p. grčke riječi u latinskom), tako imade zajedničkih i „tudjih" priča, koje su u poznije doba od jednoga naroda prešle k drugomu.

Po gotovo je teško u cjelini prihvatiti osnovnu misao Benfeyevu, ako pomislimo na neobičnu sličnost pričâ u narodâ, koji nijesu srodni po jeziku, a i inače su tako razdaleko, da se i ne može misliti na uzajmični utjecaj. Zato smo prisiljeni često u takim slučajevima pomišljati na unutrašnje jedinstvo ljudske duševne prirode i vjerovati, da je sklad mitskih osnovnih zorova stariji nego plemensko i jezično jedinstvo pojedinih naroda. Već je

Müller u povjesti američkih prareligija (Basel 1855) iznio mnogo takvih podataka, koji upućuju, da je čovjek uz slične prilike mogao odjelito na raznim mjestima u prastaro doba zamišljati slične motive u svojem mitskom shvaćanju. To bi bilo u prilog Langovoj hipotezi, da su elementi Apulejeve priče o „Amoru i Psihi“ u prastarom društvenom stanju bili zajednički svemu ljudskomu rodu.

Nakladom

knjižare Dioničke tiskare u Zagrebu

izašlo je:

Babić Ljuba (Gjalski): **Maričon.** 88 str. Ciena 30 nč.
Dvie uzorne tragedije: Britanik, od Racina; **Tankred,** od Voltaira. for. —·90.
Ettinger Josip: **Šumsko grmlje i drveće u Hrvatskoj i Slavoniji.** Nagradilo hrvatsko-slavonsko šumarsko družtvo. (Sa 52 slike). Ciena for. 1·80.
Farina Salvatore: **Donnina,** roman. for. —·90.
Gjalski-Šandor Ksaver: **U noći.** Svagdašnja poviest iz hrvatskoga života. for. 1·50.
Gaboriau Emile: **Gospodin Lecoq.** Roman. for. 2·—.
Klaić V.: **Kosovo,** geografijsko-historijske crtice. for. —·20.
Miletić pl. Stjepan: **Grobne pjesme.** for. —·40.
Mantegazza P.: **Dan na Madeiri.** for. —·60
Martić Fra Grga: **Osvetnici V.** Ustanak u Bosni i Hercegovini g. 1876–8. Bojevi srbski i crnogorski. for. —·60.
Martić Fra Grga: **Osvetnici VII.** Osvojenje Bosne i Hercegovine god. 1879. for. —·60.
Martić Fra Grga: **Put u Dubrovnik** for. —·30.
Postupnik privremeni gradjanski od 16. rujna 1852 za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, srbsku vojvodinu i Tamiški banat. for. —·80.
Sundečić Jovan: **Brat Marko i sestra Jeka.** Pripovijetka. Ciena 30 nč.
Šavor Josip: **Život sv. Franje serafskoga ili asiškoga.** for. 1.—.
Šenoa August: **Ilijina oporuka** for. —·60.
Šulek Bogoslav dr.: **Hrvatski ustav** for. 1·20.
Trnski Ivan: **Ana Lovićeva.** Ciena 50 nč.
Tkalčić Ivan Krstitelj: **Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba.** Svezak I. for. 6·—
Theiner. A.: **Acta genuina ss. Oecumenici Concilii Tridentini.** Dva svezka. for. 20·—.
Valjavec Matija Kračmanov: **Narodne Pripovjesti.** Sabrane u Varaždinu i okolici. (Drugo izdanje). Ciena for. 1.—
Vitanović Josip: **Vježbe u hrvatskom slogu** s mnogimi zadatci i uputami u izradjivanju pismenih radnja, koje se tiču škole i doma. Drugo, skroz popravljeno i znatno prošireno izdanje. Ciena 80 nč.
Zaruke Hrvatske, alegorija-komedija u 1 činu for. —·30, tvrdo vez. sa zlatorezom for. —·60.

Dionička tiskara u Zagrebu.